

لیکدانه‌وهی ئاستی زمانی شیعی وه‌فایی

جه‌عفره قه‌هره‌مانی^۱

ماستهری زمان و ئه‌ده‌بی فارسی

نوع مقاله: مقاله پژوهشی؛ تاریخ دریافت: ۳۰ آبان ۱۳۹۷؛ تاریخ پذیرش: ۱۱ اسفند ۱۳۹۸؛ صص ۲۲۳-۲۵۹

DOI: <https://www.doi.org/10.34785/J013.2020.869>

کورته

له نیوان ئه‌و تایبه‌تمه‌ندییانه‌ی له ده‌قیکدا به‌رچاون، ته‌نیا ئه‌وانه بایه‌خی شیوازناسی‌یان هه‌یه که له ئافراندنی شیوازدا رۆلی سه‌ره‌کییان هه‌یه. ئه‌و تایبه‌تمه‌ندییانه‌ی له ئاستی هزر، زمان و ئه‌ده‌بدا چه‌ندپاته بن و به‌و تایبه‌تمه‌ندییانه شیوازساز ده‌گوتیت. شیواز، به‌ره‌می روانینی تایبه‌تی هونه‌رمه‌نده که له شیوه‌یه‌کی تایبه‌ت له ده‌برین خویا ده‌بیت و له ئه‌نجامدا له زمانیکی تایبه‌ت ده‌رده‌که‌وتیت. بۆ دیاری‌کردنی شیوازی شیعی کلاسیکی کوردی، سه‌ره‌تا ده‌بی شیوازی شیعی شاعیرانی ناسراوی هه‌ر قونایکی ئه‌ده‌بی به‌شیوه‌ی سه‌ره‌خۆ شروؤفه بکریت، پاشان تایبه‌تمه‌ندییه زمانی، ئه‌ده‌بی و هزریه‌کانی هه‌رکام له‌وانه تاوتوی بکرین. ئه‌و توپژینه‌وه‌یه له ئاستی زماندا و به‌تایبه‌ت له ئاستی ده‌نگ و وشه‌دا شیعی وه‌فایی ده‌خاته به‌ر پشکنین تا به‌شیک له تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی زمانی شیعی وه‌فایی ده‌رکه‌وتیت. له ئاستی ده‌نگدا له که‌ره‌سته‌کانی مؤسیقای ده‌ق وه‌ک مؤسیقای ده‌روه که به‌شی‌کردنه‌وه‌ی کیش، سه‌روا و پاش‌سه‌روا ده‌رده‌که‌وتیت، ده‌کۆلیته‌وه. مؤسیقای ناوه‌وه به‌رازه‌کانی جوانکاری بیژیه‌بی وه‌ک سه‌روادار، هاوشیوه و دووپات له ده‌قدا به‌دی‌دیت. له‌م توپژینه‌وه‌یه‌دا له ئاستی وشه، وشه‌ بیانیه‌کان و وشه‌ کللییه‌کان وه‌ک تایبه‌تمه‌ندییه‌کی شیوازی تاکه‌که‌س شی ده‌کرینه‌وه. ئه‌و توپژینه‌وه‌یه له سه‌ر بنه‌مای شیوازی تاکه‌که‌س ئه‌نجام دراوه. بابه‌تی سه‌ره‌کیی شیوازی تاکه‌که‌س دیاری‌کردنی ناسنامه و چه‌ند شه‌قلیکی که‌سییه، نه‌ک په‌سن، یان لۆمه‌کردن و ده‌رخستنی سه‌رکه‌وتن، یان سه‌رزه‌که‌وتنی شاعیر له دونیای ئه‌ده‌بیدا.

چکیده

از میان تمام مختصات موجود در یک متن، تنها مواردی ارزش سبکی دارند که در آفرینش سبک نقش دارند. در علم سبک‌شناسی به این مختصات، سبک‌ساز می‌گویند. این مختصات در سطح فکری، زبانی و ادبی باید مکرر باشند. برای بررسی سبک شعر کلاسیک کردی در آغاز باید سبک شعری شاعران برجسته در هر دوره‌ای، بررسی شود. در واقع می‌توان با بررسی جداگانه‌ی ویژگی‌های سبک شعری شاعران صاحب سبک، سبک شعری کلاسیک کردی در دوره‌های مختلف ادبی را مشخص کرد. با یافتن ویژگی‌های سبکی شاعران صاحب سبک، می‌توان ویژگی‌های هر مکتب ادبی و در نتیجه سبک شعری هر دوره‌ای را یافت. این پژوهش در سطح زبانی صورت گرفته تا بخشی از ویژگی‌های زبانی شعر وفایی برجسته و روشن شود، یعنی کدام ویژگی زبانی سبب تفاوت زبان شعری وفایی از دیگر شاعران شده است. این پژوهش در سطح آوایی به موسیقی بیرونی که با بررسی وزن و قافیه و ردیف معلوم می‌شود، پرداخته است. در موسیقی درونی هم در سطح کلمه، درصد کلمه‌های غیر کردی و کلیدی مانند ویژگی سبک شخصی و سبک دوره‌ای بررسی شده است. بی‌گمان با بهره‌گیری از سبک‌شناسی، ابهام سبک شخصی روشن می‌شود و محققان ادبی به شناخت و نگرشی نو در ادبیات می‌رسند. این پژوهش مطابق اصول و معیارهای سبک فردی انجام گرفته است. موضوع اصلی سبک فردی، مشخص کردن مختصات شخصی است، نه ستایش و نکوهش، یا بررسی موفقیت، یا شکست شاعر در دنیای ادبی.

وشه‌گه‌لی سه‌ره‌کی: شیواز؛ شیوازناسی؛ شیعی

کوردی؛ ئاستی زمانی؛ ئاستی ده‌نگ

واژگان کلیدی: سبک؛ سبک‌شناسی؛ شعر کردی؛

سطح زبانی؛ سطح آوایی

۱- پیشه‌کی

میرزا عه‌بدورپرە حیم سابلأغی، ناسراو به وه‌فایی (۱۸۴۴-۱۹۰۲) شاعیری به ناوبانگی کورد له شاری مه‌هاباد له دایک بووه. خویندنی سه‌ره‌تایی و به‌نامه‌ی حوجره‌ی مزگه‌وتی له زانسته‌کانی ئایینی ئیسلام له مه‌هاباد ته‌واو کردوووه و هه‌ر له‌ویش مۆله‌تی مه‌لایه‌تی وه‌رگرتوووه، به‌لام به‌مه‌لا نه‌ناسراوه و ته‌نیا میرزایان پی‌گوتوووه. له گه‌شت و گه‌راندا به‌خزمه‌ت حاجی شیخ عه‌بدورپرە حمانی کوری شیخ عوسمانی سیراجه‌ددین ده‌گات و ره‌نگه‌ تۆبه و ته‌ریقه‌تی له‌سه‌ر ده‌ستی ئه‌و زاته‌ پیرۆزه‌ وه‌رگرتبیت و نازناوی «وه‌فایی» له‌ پاشناوی «ئه‌بولوه‌فای» حاجی شیخ عه‌بدورپرە حمان بۆ خۆی خواستبیت. له‌و گه‌رانده‌دا تارا‌ده‌یه‌ک زانست و زانیاری وه‌رگرتوووه و پاشان گه‌راوه‌ته‌وه مه‌هاباد و له‌خزمه‌ت مامۆستا و زانا ناوداره‌کانی ئه‌و کات وه‌ک مه‌لا عه‌بدو‌ل‌لای پیره‌باب درێژه‌ی به‌خویندن و فی‌ربوون داوه. له‌ پال زانسته‌کانی تایبه‌ت به‌ ئایینی ئیسلامی، زمان و ئه‌ده‌بیاتی فارسی، عه‌ره‌بی و کوردی به‌ته‌واوی فی‌ربوووه. به‌زمانی کوردی و فارسی شیعی نووسیوه. قوتابخانه‌ی تایبه‌تی خۆی بووه و وان‌ه‌ی به‌ مندا‌لانی ناوچه‌ی موکریان گوتوووه و پی‌ژیاوه. له‌و سه‌رده‌مه‌دا دوو شاعیری ناسراوی ناوچه‌ی موکریان ئه‌ده‌ب و ئه‌دیبه‌ت له‌ قوتابیانی ناسراوی وه‌فایی بوون. (خه‌زنه‌دار، ۲۰۰۳: ۳۴۷)

له‌ نیو شاعیرانی موکریاندا وه‌فایی یه‌کیک له‌ لووتکه‌کانی شیعی کلاسیکی کوردیه‌یه که له‌ رې‌بووانی شیوازی شیعی سی‌ کوچکه‌ی بابان ناسراوه. ئه‌گه‌ر شیوازی شیعی وه‌فایی بکه‌ینه‌ پێوانه‌یه‌ک بۆ سه‌لماندنی ئه‌و ئیدیعا‌یه، شی‌ کردنه‌وه‌ی شیعی وه‌فایی له‌ ئاستی زمان، ئه‌ده‌ب و هه‌ر سه‌لمینه‌ری ئه‌و راستیه‌یه. وه‌فایی ئه‌و شاعیره‌ غه‌زه‌لی‌بێژه‌یه، می‌ژوو ناوی ته‌نیا له‌ ریزی شاعیرانی کلاسیک به‌رته‌سک نه‌کردۆته‌وه، به‌لکوو ده‌کریت وه‌ک شاعیریکی ئه‌ویندار و سۆفی که‌ به‌شیک له‌ شیعه‌کانی وینه و وه‌سفی راسته‌وخۆی دل‌به‌ره و به‌شیکیش ده‌ربری هه‌زی سۆفیگه‌ری، یان تیکه‌ل‌اوییه‌ک له‌ هه‌ستی دل‌داری و ئه‌وینی سۆفیانه‌یه.

بۆ لیک‌دانه‌وه‌ی شیوازی شیعی شاعیرانی کلاسیکی کوردی سه‌ره‌تا پێویسته شیعی شاعیرانی ناسراوی هه‌ر قوناغیکی ئه‌ده‌بی کوردی شروقه‌ بکریت و پاشان تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی زمانی، ئه‌ده‌بی و هه‌زی هه‌ر کام تاوتوی بکرین. به‌دینه‌وه‌ی تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی شیوازی شیعی شاعیره‌ ناسراوه‌کانی هه‌ر چاخیکی ئه‌ده‌بی، شه‌قلی تایبه‌تی هه‌ر قوتابخانه‌یه‌ک و له‌ ئه‌نجامدا شیوازی شیعی هه‌ر قوناغیک ئه‌ده‌بی ده‌رده‌که‌ویت. بابه‌تی سه‌ره‌کی له‌ شیوازاناسیدا هه‌مان باسی شیوازی تاکه‌که‌س و شیوازی قوناغه له‌ چوارچێوه‌ی ئه‌ده‌با؛ که‌ واته‌ ده‌توانین ب‌لین شیوازی ئه‌ده‌بی هه‌ردوو ئاسته‌که‌ی دیکه‌ی شیوازاناسی له‌ چوارچێوه‌ی لیک‌کۆلینه‌وه‌ی ئه‌ده‌بیدا له‌خۆ ده‌گریت. شیوازی تاکه‌که‌س، ئاسته‌مترین جو‌ری توێژینه‌وه‌ی شیوازاناسیه‌. جیی ئاماژه‌یه

بابه‌تی سه‌ره‌کی شیوازی تاکه‌که‌س دیاری کردنی ناسنامه و چهند شه‌قلیکی که‌سییه، نه‌ک په‌سن، یان لۆمه‌کردن و ده‌رخستنی سه‌ره‌که‌وتن، یان سه‌رنه‌که‌وتنی شاعیر. گرنگترین باب‌ه‌تیک که له به‌ستینی ئه‌ده‌بیات و زمانناسیدا ده‌توانیت به‌لیکدانه‌وهی هزر و روانگهی که‌سی و گشتی ئه‌دیبان و هونه‌رمه‌ندان سه‌رنج بدات و په‌نجه‌مۆریان له نیوان وشه و زاراه‌کانی هونه‌ری و ئه‌ده‌بی پیناسه‌بکات، شیوازناسییه.

له نیوان هه‌موو ئه‌و تایبه‌تمه‌ندیانه‌ی له ده‌قدا به‌رجه‌سته‌ن، ته‌نیا ئه‌وانه به‌تایبه‌تمه‌ندی شیوازناسی ده‌ناسرین که له پیکه‌پینانی شیوازدا به‌شدارن و به‌نیشانه‌کانی شیواز^۱ ناو ده‌بردین. ئه‌و نیشانانه‌چ له ئاستی زمان و چ له ئاستی ئه‌ده‌ب و هزر ده‌بی دوویات بوونه‌وه‌یان پیوه‌دیار بیت، واته‌دیارده‌یه‌ک هه‌رچهند ناوازه‌بیت، ئه‌گه‌ر له سه‌رتاسه‌ری به‌ره‌می که‌سیک، یان چاخیک ته‌نیا جاریک، یان دوو جار به‌دی بکریت، ئه‌مه‌دیارده‌یه‌کی شیوازی ناژمیردریت. (شمیسا، ۱۳۷۵: ۹۹)

ئه‌وه‌ی به‌ره‌می ئه‌ده‌بی سه‌رده‌میک له به‌ره‌می ئه‌ده‌بی سه‌رده‌میک تر، یان ره‌وتیکی ئه‌ده‌بی له ره‌وته‌کانی تری ئه‌ده‌بی جیاواز ده‌کات، شیوازه. جیی ئاماژه‌یه‌گۆرانی شیواز، ته‌نیا گۆرانی زمان و پاش و پیش کردنی که‌ره‌سته‌کانی زمانی نییه، به‌لکوو گۆرانی شیواز، گۆرانی هزر و روانگه‌ش ده‌گریته‌وه. له‌م وتاره‌دا، شیعری وه‌فایی له ئاستی زماندا لیکدانه‌وه‌ی له‌سه‌ر کراوه‌تا به‌شیک له تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی زمانی شیعری وه‌فایی بخریته‌روو. جیی ئاماژه‌یه‌به‌شیک له توپژه‌رانی شیوازناسی له ئه‌ده‌بی کوردیدا به‌هۆی دیتنه‌وه‌ی چهند تایبه‌تمه‌ندییه‌کی هاوبه‌ش له‌نیوان شیعری کلاسیکی فارسی و کوردی، تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی شیوازناسی شیعری کلاسیکی فارسی ده‌که‌نه‌پیوانه‌یه‌ک بو پۆلینه‌ندی شیوازناسی شیعری کلاسیکی کوردی. ئه‌م چه‌شنه‌خویندنه‌وه‌ناته‌واوانه‌ره‌نگه‌به‌هۆی کارتیکه‌ری ئه‌ده‌بی فارسی و چهند تایبه‌تمه‌ندییه‌کی هاوبه‌شی شیعری کلاسیکی کوردی و فارسی بیت، به‌لام بوونی چهند تایبه‌تمه‌ندییه‌کی هاوبه‌ش نابی بیته‌هۆی ئه‌وه‌که‌نکۆلی له سه‌ره‌خۆی ئه‌ده‌بی کوردی بکریت.

۲- پيشينه‌ی ليكولينه‌وه

له ئه‌ده‌بی کوردیدا توپژه‌رینه‌وه‌له‌سه‌ر شیوازناسی زۆر که‌م کراوه و ئه‌و باب‌ه‌ته‌وه‌ک که‌لینیک له کتیبخانه‌ی کوردی هه‌نوکه‌هه‌ر ماوه‌ته‌وه. که‌می به‌ره‌می زانستی له‌سه‌ر شیوازناسی گه‌لێک کیشه و ره‌خنه‌ی ناته‌واوی له‌سه‌ر خویندنه‌وه‌و پۆلینه‌ندی شیعری کوردی لی‌که‌وتۆته‌وه؛ هه‌ر به‌م هۆیه‌شه‌یه‌که‌مین گرفت بو ئه‌نجامی لیکۆلینه‌وه‌له‌سه‌ر شیوازناسی، که‌می سه‌رچاوه‌ی

¹ Style Markers.

کوردییە، بۆیە توێژەرانی ئەو بوارە لە ئەدەبی کوردیدا بە ناچاری بۆ دیاری کردن و پیناسەیی شیوازی شیعی شاعیرانی هەر چاخیکی ئەدەبی پەنا دەبەنە بەر کتێبخانەکانی بیانی، بە تایبەت فارسی و عەرەبی.

توێژینەوێهەکی زانستی و تۆکمە که تایبەتمەندییەکانی شیوازی شیعی وەفاییی دەربخات، ئەنجام نەدراوە. ڕەنگە ئەم توێژینەوێهە یە کەم هەول بیت لەسەر شیوازاناسی بەشیک لە ئاستەکانی زمانی شیعی وەفاییی. ئەو لە حالیک دایە ئەو بەرھەمانەیی لەسەر لیکدانەوێهە و ساغ کردنەوێهە شیعی وەفاییش نووسراون زۆر کەمن و بریتین لە: *دیوانی وەفاییی* (ساغ کردنەوێهە محەممەدەلی قەرەداغی)، *شەرح و لیکدانەوێهەیی دیوانی وەفاییی* (سەعید نەججاری)، *دیوانی وەفاییی* (گرددوگۆ و بەراوردکاری سەید عوبەیدوللا ئەییووبیانی مەرکەزی، ساغ کردنەوێهە و ئامادەکردنی عوسمان دەشتی). ئەو توێژینەوانەیی لەسەر شیوازاناسی بەشیک لە شاعیرانی کلاسیکی کوردی بە ئەنجام گەشتوون بریتین لە: *شیوازاناسی شیعی کلاسیکی کوردی* (حەمەنوری عومەر کاکێ)، *شیوازی شیعی جەزیری* (شەعبان چالی)، *شیوازی شیعی گۆران* (پەخشان علی ئەحمەد)، «*ڕەنگدانەوێهەیی سەبکی عێراقی و هیندی*» (زەینەب جەلیل خەلیل)، *شیوازی لە شیعیەکانی نالی دا* (ئیدریس عەبدووللا).

ئەو توێژینەوێهە نوێیانەیی وەک نمونەییەکی بەپێز و لیکۆلینەوێهەکی زانستی که سنووری نیوان میژووی ئەدەب و شیوازاناسیان لە ئەدەبی کوردیدا دیاریکردووە و تەوەرەکانی شیوازاناسیان پیناسە کردووە؛ بریتین لە: «*شیوازاناسی وێژەیی گۆرانی*: تایبەتمەندییە سەرەکییەکان» (سەجادی، ۱۳۹۵)؛ «*لیکدانەوێهەیی شیوازاناسانەیی قوتابخانەکانی روانگە و کفری*؛ بە سەرنجدان بە شیعی شێرکۆ بیکەس و لەتیف هەلمەت» (سەجادی، ۱۳۹۶)؛ «*بەرایبە ک بۆ ناسینی شیوازی شیعی موکریانی*» (مەحمودزادە، ۱۳۹۵). بەشیک لەو لیکۆلینەوانەیی پێشتر ئەنجام دراوان، تەنیا میژووی ئەدەبیین، بۆ نمونە، *ئەنجومەنی ئەدیبان*، نووسراوەیی ئەمین فیزی بەگ، بەلام لەم توێژینەوانەدا سنووری نیوان میژووی ئەدەبی و شیوازاناسی بەتەواوی دەرکەوتووە. لە میژووی ئەدەبیدا هەموو ئەو شاعیرانەیی کەم، یان زۆر شیعیان بوو، ناویان تۆمار کراوە؛ بەلام لە شیوازاناسیدا تەنیا باسی ئەو شاعیر، یان نووسەرانە دەکرێت که بەهۆی شیوازی تایبەت بەرھەمەکانیان لە هەموو کات خاوەن پینگەیی تایبەتن و تۆزی لەبیر چوونەوێهەیان لەسەر نانیشیت.

۳- پیناسەیی وشە و زاراوەیی شیوازی

وشەیی «*شیوازی*» کوردی بەرامبەرە بە وشەیی «*Style*» ی ئینگلیزی و «*اسلوب*» ی عەرەبی و «*سبک*» لە فەرھەنگی فارسیدا. هەرکام لەم وشانە لە چۆنیەتی بەکارهاتنی، میژووی تایبەت بە خۆی هەیه. لە ئەدەبی کوردیدا تا نیوێ سەدەیی بیستەم هەر وشەیی «*اسلوب*» ی عەرەبی بۆ ئەم

چه‌مکه به کارهاتووه، به‌لام دواتر وشه‌ی شیواز جیگه‌ی وشه‌ی «اسلوب» ی‌گرتوه. له‌فه‌ره‌نگی هه‌نبانه‌بۆرینه‌ی هه‌ژاردا شیواز به‌واتای «شکل، تهرح، راهاتن» هاتووه (شه‌ره‌فکه‌ندی، ۱۳۸۱: ۵۰۲ ب ۲). له‌فه‌ره‌نگی کوردستانی گیوی موکریانیدا، شیواز به‌واتای «شکل، شهرم، ئه‌ده‌ب، ناکار و شیوه» هاتووه (موکریانی، ۲۰۰۰: ۶۵۳). ئه‌م وشه‌یه‌ سه‌رچاوه‌که‌ی «Stilus» ی‌لاتینییه‌ و به‌واتای جوّره‌ ئامی‌ریک بووه‌ بۆ نووسین و هه‌لکه‌ندن له‌سه‌ر ته‌خته‌ی مۆم، دواتر ئه‌م وشه‌یه‌ بۆ شیوازی وتار به‌کارهاتووه؛ له‌ئه‌نجامدا شیواز به‌واتای شیوازی په‌یقی ئه‌ده‌بی خزاوه‌ته‌ ناو ئه‌ده‌ب. له‌سه‌ر واتا و چه‌مکی شیواز گه‌لێک پیناسه‌ی جوّراوجۆر له‌ ناو کتیب و لیکۆلینه‌وه‌کانی بواری شیوازاناسی خزاوه‌ته‌ روو. هۆی ئه‌و جوّراوجۆرییه‌ ئه‌وه‌یه‌ که‌ هه‌رکام له‌ سووچی‌که‌وه‌ روانیوانه‌ته‌ شیواز و له‌ واتایه‌کدا خواستووایه‌. (چالی، ۲۰۰۸: ۲۱؛ عومه‌ر کاک، ۲۰۰۸: ۱۳؛ عه‌لی ئه‌حمه‌د، ۲۰۰۹، ۱۳)

له‌ئه‌ده‌بیاتی کوردیدا یه‌که‌م جار به‌ شیوه‌ی فه‌رمی شیخ نوری شیخ سالح له‌سه‌ر پیناسه‌ی شیواز ده‌لێت: «ئوسلوب به‌و شیوه‌ تایبه‌تییه‌ی ده‌برین ده‌لێن که‌ نووسه‌ر، یان ئه‌دیبه‌ ئه‌وه‌ی له‌ میشکی دایه‌، ده‌ریده‌بریت، هه‌موو خه‌تیبێک مالیکی ته‌رزیکێ تایبه‌تی ده‌برینه‌» (شیخ سالح، ۱۹۲۶: ۴، ت ۲). شیخ نوری پیناسه‌ی شیواز به‌ نووسه‌ر گری‌ ده‌دات و له‌ روانگه‌ی نووسه‌ره‌وه‌ شیواز تاوتوی ده‌کات. عه‌زیز گه‌ردی له‌سه‌ر پیناسه‌ی شیواز ده‌لێت: «شیوازی نووسین بریتییه‌ له‌و ری و شوین و ره‌نگ و روخساره‌ی نووسه‌ر له‌ نووسیندا هه‌یه‌تی. ئه‌ویش جوّری بیرکردنه‌وه‌ و هه‌ست و سوژ و دارشتنی وشه‌ و هه‌ر شتیکی دیکه‌ ده‌گرێته‌وه‌ که‌ په‌یه‌وه‌ندی به‌ نووسه‌ر و نووسینه‌وه‌ هه‌بیت» (گه‌ردی، ۱۹۷۹: ۹).

۴- میژووی چه‌که‌ره‌کردنی توێژینه‌وه‌ی شیواز

چه‌مکی شیواز، چه‌مکیکی کۆنه‌ و میژووی سه‌ره‌له‌دانی بۆ سه‌ره‌تاکانی میژووی توێژینه‌وه‌ی ئه‌ده‌بی له‌ئه‌وروپا ده‌گرێته‌وه‌. ئه‌م چه‌مکه‌ سه‌ره‌تا په‌یه‌ه‌ندییه‌کی به‌ شیعه‌وه‌ نه‌بووه‌ و وه‌کوو هونه‌ریک بۆ باشتر گه‌یاندنی په‌یامی وتار و قه‌ناعت هینان به‌ گوێگر ناسراوه‌. ئه‌م جوّره‌ خویندنه‌وه‌یه‌ش یه‌که‌م جار له‌ ریتۆریکای ئه‌رستۆدا به‌رجه‌سته‌ بووه‌، به‌لام ده‌بی ئاماژه‌ به‌وه‌ش بکریت زۆر له‌ویش پیشتر هۆمیرۆس^۱ له‌ئیلیاد^۲ دا ئاماژه‌ی به‌ شیواز و جیاوازی شیوازی شیعی شاعیران کردووه‌ (زرین کوب، ۱۳۷۲: ۱۹۰). ئه‌فلاتون ئاماژه‌ی به‌ شیواز کردووه‌ و به‌رای ئه‌و ئه‌گه‌ر واتایه‌ک بکه‌وێته‌ به‌رگیکی شیوا، شیوازیک دروست ده‌بیت، ده‌نا بابه‌ته‌ که‌ شیوازی نابیت؛ که‌ واته‌ به‌ رای ئه‌و هه‌ر وته‌یه‌ک، یان شیوازی هه‌یه‌، یان نییه‌تی (فرشیدورد، ۱۳۷۸، ۶۹۶).

^۱ Hómēros.

^۲ Iliad.

ئەرەستوو له کتیبی سیهه می ریتۆریکا دا له سەر پیناسهی شیواز ده لیت: «نابئ ته نیا به وه به سنده بکهین که چی ده لئین، به لکوو پیویسته ئه وهش بزانی که چۆنی ده لئین» (ملکی، ۱۳۷۱: ۱۹۵). به پیچه وانهی رای ئه فلاتوون، لای ئه رەستوو هەر وتهیه ک، یان نووسینیک شیوازیکی ههیه، جا ئه م شیوازه، یان چاکه، یان خراپ، یان لاوازه، یان به هیزه (فرشیدورد، ۱۳۷۸: ۶۹۶). ئه و بۆچوون و دابه شکرده هه وینی لیکۆلینه وه کانی ئه ده بی به تایبه ت ره وان بئیری و زمانه وانی سه ده کانی ناوه راست له ئه ورووپایه. هەر له سەر ره وتی یۆنانی کۆن شیواز دابه ش کرایه سەر سی جۆری سه ره کی: ساده،^۱ مام ناوه ندی^۲ و به رز.^۳

میژوو ی سه ره له دانی لیکۆلینه وه له شیواز لای گه لانی ئه م ده قه ره به تایبه تی له بۆته ی زمانی عه ره بی په یوه سته به دوو هۆکاری سه ره کبیه؛ یه که م: قورئانی پیروژ که زانایانی ئایینی بۆ زیاتر لیکدانه وه هه ستیان به پیویستی لیکۆلینه وه له زمان و شیوازی قورئان کردوه. دووه م: بزوتنه وه ی وه رگێران که له سه رده می عه بباسییه کاندایه سته ی پی کرد و گه لانی ئه م ده قه ره به لیکۆلینه وه کانی ئه ده بی یونانی کۆن ئاشنا بوون، به تایبه تی دوا ی وه رگێرانی هونه ری شیعر و ریتۆریکای ئه رەستوو. هەر به م جۆره دابه شکرده شیواز به شیوه یه کی گشتی به سی جۆری ساده، ناوه ندی و به رز، یان خراپ، ناوه ندی و باش له م ده قه ره دا باو بووه. (چالی، ۲۰۰۸: ۳۵)

۵- جۆره کانی شیواز

جیا له بابته تی قوتابخانه و ریبازه کانی لیکۆلینه وه بی، بابته تی لیکۆلینه وه له شیواز به سی جۆری سه ره کی دابه ش کراوه:

یه که م: شیوازی تاکه که س^۴

دووه م: شیوازی چاخ، یان قۆناغ^۵

سیهه م: شیوازی ئه ده بی^۶

۵-۱- شیوازی تاکه که س

له نیو توپۆزینه وه له به ره مه کانی هەر قۆناغیک، تووشی شاعیر، یان نووسه ریک ده بین که به ره مه کانی به به راورد له گه ل به ره مه می هاوسه رده مه کانی جیاوازی هه بیته. له م جۆره به ره مه ماندا و پیرای دیارده و تایبه تمه ندیه گشتیه کانی هاوبه شی هزری، زمانی و ئه ده بی قۆناغ،

¹ Humilis Stylus.

² Mediocrus Stylus.

³ Gravis Stylus.

⁴ Individual Style.

⁵ Period Style.

⁶ Literary Style.

هه‌ندی تاییه‌تمه‌ندی دیکه وه بهر چاو ده که ون که تاییه‌تن به شاعیر، یان نووسه‌ریکی تاییه‌ت، بویه ده‌گوت‌ریت ئەم شاعیرانه شیوازیککی تاکه که سییان هه‌یه. له راستیدا واتای شیاو و راسته‌قینه‌ی شیوازاناسی، شیوازی تاکه که سییه. شیوازی تاکه که س وه کوو ره‌نگ له سه‌رتاپای تان‌وپۆی به‌ره‌می هونه‌رمه‌ند، یان شاعیردا ب‌لاوه. دیتنه‌وه‌ی تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی شیوازی تاکه که س له ئاسته‌مترین ئه‌رکه‌کانی شیوازاناسییه و ئه‌گه‌ری پروودانی هه‌له له‌م بواره‌دا زۆرت‌ره، بویه لیۆ ئیسپیتزیر^۱ گه‌یشتن به شیوازی تاکه که س به توانا و ئه‌زموون و باوه‌ری توێژ‌ه‌گرێ ده‌دات. جیاوازییه‌کی میژوویی ئه‌ده‌ب له‌گه‌ل شیوازاناسی ئه‌وه‌یه، له میژووی ئه‌ده‌بدا باسی هه‌موو ئه‌و که‌سانه ده‌کریت که کم، یان زۆر ده‌ستی شاعر و نووسینیان هه‌بووه، به‌لام له شیوازاناسیدا ته‌نیا باسی ئه‌و شاعیر، یان نووسه‌رانه ده‌کریت که به هۆی شیوازی تاییه‌تیان له هه‌موو سه‌رده‌می‌کدا به‌ره‌مه‌کانیان پله و پایه‌ی خۆی له ده‌ست نه‌داوه، واته‌ خاوه‌ن شیوازی نه‌مر و به‌رزن (شمیسا، ۱۳۷۵: ۷۴، ۷۶). لیکۆلینه‌وه له شیوازی تاکه که س ئه‌و‌رۆکه لایه‌نیکی کار و توێژینه‌وه‌ی زانستی ده‌رووناسییه، به‌لام ئه‌و لیکۆلینه‌وه‌یه ته‌نیا بۆ هونه‌رمه‌ند و شاعیر که‌لکی نییه، به‌لکوو بۆ هه‌ر تاکیک، یان نه‌خۆشیککی ده‌روونی به‌کار دیت. ده‌رووناسه‌کان له‌م بواره‌دا چه‌مکی ئادیۆلیکتیان^۲ بۆ ئاماژه‌کردن به زمانی تاییه‌تی که‌سیک داهیناوه، واته زمانی تاک، له راستیدا کاری شیوازاناسی گه‌یشتن به‌و ئادیۆلیکتیه. (علیمرادیان: ۱۳۷۹: ۱۰۵، ۱۰۶)

۵-۲- شیوازی چاخ یان قوناغ

کاتیک له به‌ره‌می سه‌رده‌میکی میژوویی له میژووی ئه‌ده‌بی نه‌ته‌وه‌یه‌کی دیاریکراو ورد ده‌بینه‌وه له رووی واتا، زمان و ئه‌ده‌ب هه‌ست به بوونی لایه‌نی هاوبه‌ش له نیوان به‌ره‌مه‌کاندا ده‌که‌ین. ئەم لایه‌نه‌هاوبه‌شانه هه‌مان دیارده و تاییه‌تمه‌ندی و نۆرمی ئەم قوناغه‌یه، یان پێشاندهری شیوازی ئەم قوناغه‌یه. کاتی ئەم تاییه‌تمه‌ندییه‌هاوبه‌شانه ده‌گۆرین و تاییه‌تمه‌ندی دیکه شوپینان ده‌گره‌وه، قوناغیککی نوێ دیته‌ ئاراوه، به‌لام گۆرانکارییه‌کان هیدی هیدی روو ده‌ده‌ن. بویه هه‌موو کات له نیوان شیوازی دوو سه‌رده‌م، شیوازیکی ناوه‌ندی که هه‌لگری هه‌ندی تاییه‌تمه‌ندی هه‌ر دوو قوناغه به‌دی ده‌کریت. (شمیسا، ۱۳۷۵: ۷۰)

۵-۳- شیوازی ئه‌ده‌بی

ئەم بابته‌ جیا له شیوازاناسی له بۆته‌ی ره‌خنه‌ی ئه‌ده‌ب و تیۆری ئه‌ده‌بیدا باسی لی ده‌کریت. شیوازی ئه‌ده‌بی واتایه‌کی به‌رب‌لاوی هه‌یه و هه‌موو ئه‌ده‌بیات و جوړه‌کانی ئه‌ده‌بی ده‌گریته‌ خۆی و جیاوازییه‌کانی له‌گه‌ل شیوازی ئاسایی و زانستی ده‌رده‌خات. (شمیسا، ۱۳۷۵: ۸۴)

¹ Leo Spitzer.

² Idiolect.

۶- قوتابخانه‌ی کرمانجی ناوه‌راست

له سه‌ده‌ی سێزده‌هه‌مدا، شوێنێکی نوێ له ئاکامی کۆمه‌ڵێک هۆکاری سیاسی، فره‌هه‌نگی و پرۆسنبیری له به‌ستینیکی تایبته که خاوه‌ن شه‌قلێکی دیار و جیاوازه له ئه‌ده‌بی کوردیدا سه‌ر هه‌لده‌ت. ئه‌و شوێنه هۆی سه‌ره‌له‌دانی قوتابخانه‌یه‌کی کلاسیکی شیعی بووه که له ئه‌ماره‌تی باباندا چه‌که‌ره‌ی کرد. میرانی بابان له مالباته ناسراوه‌کانی کوردستان، سه‌رده‌مانیک به سه‌ر ناوچه‌کانی به‌ربلاوی کوردستان حکومه‌تیان کردووه. له ساڵی ۱۷۸۴ی زاینیدا ئیبراهیم پاشای بابان، سلیمانی دامه‌زراند و به جیبی قه‌لاچۆلان، وه‌ک پایته‌ختی بابان ناساندی. هه‌بوونی رێژه‌یه‌کی زۆری قوتابخانه له سلیمانی ئه‌و شه‌ره‌ی وه‌ک ناوه‌ندیکی زانستی ناساند. بێ‌گومان پیشکه‌وتنی باری ئابووری، رامیاری، فره‌هه‌نگی هۆی بردنه‌سه‌ری ئاستی زانیاری و ئه‌ده‌بی کۆمه‌لگا و به جۆریک وشیاڕیه‌کی گشتی لێ‌که‌وته‌وه؛ بۆیه به هۆی سازکردنی رێژه‌یه‌کی زۆری مزگه‌وت و کردنه‌وه‌یان وه‌ک ناوه‌ندی خۆیندن و پرۆسنبیری، گۆرانکارییه‌کی بنه‌مایی به تایبته له ئه‌ده‌بی کوردیدا سه‌ری هه‌لدا. به‌کورتی، له ئامیز گرتنی بوێژ و زانیان و بووژاندنه‌وه‌ی زانست و زانیاری و بوونی دوو ته‌ریقه‌تی قادری و نه‌قشه‌بندی له هۆکاره سه‌ره‌کییه‌کانی پێگه‌یشتن و په‌ره‌سه‌ندنی قوتابخانه‌ی کرمانجی ناوه‌راست بووه. (ده‌شتی، ۲۰۱۳: ۳۵؛ سه‌جادی، ۱۳۹۶: ۱۷۶)

شیعی کرمانجی ناوه‌راست له سه‌ر ده‌ستی نالی و به‌زاری سوێنی و کیشی عه‌رووزی به‌ ناواخن و فۆرم و زمانی نوێ دێته‌ پرسکان و دوا‌ی رێبه‌رائیشی له به‌رده‌وامی ناکه‌ویته‌ و سنووری سلیمانی ده‌به‌زینیت. دوا‌ی پێشه‌وانی قوتابخانه‌ی کرمانجی ناوه‌راست ئه‌و شاعیرانه به‌ به‌ره‌ی دووه‌می شاعیرانی کرمانجی ناوه‌راست ناسراون.

به‌ره‌ی دووه‌می شاعیرانی کرمانجی ناوه‌راست:

ناوچه‌ی سلیمانی: مه‌حوی، فایه‌ق، ئاهی، فکری، بیخود، زیوه‌ر و هتد.

ناوچه‌ی گه‌رمیان: شیخ‌ره‌زا، سابیری، ئه‌سیری و هتد.

ناوچه‌ی کۆیه و سوێن: حاجی قادر، مه‌لای گه‌وره، ئه‌خته‌ر و هتد.

ناوچه‌ی سه‌نه و ئه‌رده‌لان: سالمی سه‌نه، مه‌جدی (مه‌لیکولکه‌لام) و هتد.

ناوچه‌ی موکریان: وه‌فایی، چه‌ریق، ئه‌ده‌ب و هتد.

۷- شیوازناسی شه‌میس

لێکۆڵینه‌وه‌ی سێ ئاستی زمان، ئه‌ده‌ب و هزر به‌ شیوازناسی شه‌میس ناسراوه. شه‌میس به‌ مه‌به‌ستی خۆیندنه‌وه و شی کردنه‌وه‌ی هه‌ر ده‌قیکی ئه‌ده‌بی له‌و سێ ئاسته‌دا ده‌ق تاوتوێ ده‌کات.

۷-۱- ناستی زمانیی

ناستی زمانیی بابه تیکی زور بهربلاوه و بویه له شیوازناسیدا ئەم ناسته به سئ لقی: دهنگناسی، وشه ناسی و رسته ناسی دابهش ده کریت.

۷-۱-۱- ناستی دهنگناسی، یان شیوازناسی دهنگه کان

ئەم ناسته که ناستی ئاوازی شیوی پئی ده گوتریت ئاور له دوو لایه نی دهق ده داته وه: لایه نی یه کهم: ئاوازی دهره وه، واته کیش، سه روا و پاش سه روا. لایه نی دووهه م: ئاوازی ناوه وه، واته رازه کانی جوانکاری بیژیه یی وه ک: هاوشیوه، دوویات و سه روا دار.

۷-۱-۲- ناستی دهنگناسی، یان شیوازناسی دهنگه کان

له م ناسته دا تیشک ده خرپته سه ر شیوه ی وشه بژی، به فراوانی هه ندی له وشه کان، وشه کللییه کان، وشه بیانیه کان، ئارکائیس م، وشه هاوواتا کان و هتد. جاری وایه هه ندی وشه له به ره می که سیکدا سه رنج راکیشه و ئەمه ده توانیت له دیاریکردنی شیوازی تاکه که سیدا یارمه تیده ر بیت.

۷-۱-۳- ناستی رسته یی یان شیوازناسی رسته

له م ناسته دا ئاور له رسته کان له رووی ته وه ره ی هاوونشین، کورت و دریزی، شیوه و شوینی جیگرتنی پاژه کانی رسته و جوړه کانی کردار ده درپته وه. (سه جادی، ۱۳۹۶: ۱۹۵؛ شمیس، ۱۳۷۵: ۱۶۱)

۸- ناستی زمانیی شیعری وه فایي

له و توپژینه وه په دا به پئی نه ریتی شیوازناسی شه میسا، شیعری وه فایي له ناستی زمانیدا لښکدانه وه ی له سه ر کراوه و هه ول دراوه تایبه تمه ندیه کانی زمانیی شیعری وه فایي تا راده په ک له ناستی دهنگ و وشه شروقه بکریت و به شیک له دیارده کانیان بخرینه روو. ناستی زمانیی بابه تیکی زور بهربلاوه و بویه له شیوازناسیدا به سئ لقی: دهنگناسی، وشه ناسی و رسته ناسی دابهش ده بیت. له م وتاره دا ته نیا ناستی دهنگ و وشه تاوتوی ده کریت.

۸-۱- ناستی دهنگ^۱

قۆلتیر^۲ ده لیت: «شیعر موسیقای رۆحی گه وره و هه ستیاره»، واته شاعیرانی ناسراو، دیارترین شهیدایانی موسیقان. شیعریش ده رخه ری لایه نی موسیقای زمانه (زرین کوب، ۱۳۷۹: ۴۷). له

^۱ Musicac.

^۲ Voltaire.

ئاستی دهنگدا که به ئاستی ئاوازی ناسراوه، ئاور له ههر دوو لایه‌نی شیعر، واته ئاوازی ناوه‌وه و ئاوازی ده‌روه‌وه ده‌دریته‌وه. ئاواز، به‌شیک له پیکهاته‌ی جوانیناسی و ره‌گه‌زه‌ بنه‌ره‌تییه‌کانی شیعره. له راستیدا، شیعر ئاخاوتنیکی ئاوازییه و ههستی خوینهر ده‌بزویتی. شیعر به بی ئاواز نه‌بووه، جاچ ئاوازی ده‌روه‌وه بی، یان ئاوازی ناوه‌وه. لیکۆله‌ران ئاوازی شیعر به خالی جیاکه‌روه‌وی نیوان شیعر و په‌خشان (جیا له په‌خشان سهروادار) ده‌ستنیشان ده‌کن.

ئاوازی ده‌روه‌وی شیعر ئه‌و لایه‌نانه‌ی شیعر ده‌گریته‌وه که ئهرکی ریک‌خستنی رووکاری ده‌روه‌وی شیعر له‌خۆ ده‌گرن و بریتین له: کیش، سه‌روا و پاش سه‌روا. ئاوازی ناوه‌وه‌ی شیعر که ریتمی ناوه‌وه‌ی شیعر پیک ده‌هینیت، لایه‌نیکی گرنگی شیعره و له‌گه‌ل ئاوازی ده‌روه‌وی شیعر، ئاوازی گشتی شیعر ده‌خولقین. ئاوازی ناوه‌وه‌ی شیعر بریتیه له: رازه‌کانی جوانکاری بی‌ژه‌یی وه‌ک: هاوشیوه، سه‌روادار، دوویات و پاش و پیش خستنی وشه و به‌کاره‌ینانی هه‌ندیک له که‌ره‌سته‌زمانیه‌کان، به‌جۆریک که بری جار له کیش کاریگه‌رتن. ئاوازی ناوه‌وه‌ی شیعر، زۆر جار زمانی شیعر و ئاستی داهینان و پله‌ی به‌راوردی نیوان شاعیران ده‌رده‌خات. (عومه‌ر مسته‌فا، ۲۰۰۹: ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۳۰؛ شمیس، ۱۳۷۵: ۱۵۳)

له‌م وتاره‌دا به‌هۆی به‌ربلاوی ئاستی زمانی، ته‌نیا ئاستی ده‌نگ و به‌تایبه‌ت ئاوازی ده‌روه‌وه وه‌ک کیش، پاش سه‌روا و به‌شیک له تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی سه‌روای ناوه‌وه‌ شروقه‌ ده‌کری. له ئاستی وشه‌دا، وشه‌ بیانیه‌کان و وشه‌ کللییه‌کان که وه‌ک دیارده‌یه‌کی شیوازی شیعر و ه‌فایی و تاییه‌تمه‌ندییه‌کی زه‌قی قوتابخانه‌ی کرمانجی ناوه‌راست ناسراوه، شروقه‌ ده‌کریت.

۸-۱-۱- لیکدانه‌وه‌ی کیش له شیعر و ه‌فایی‌دا

ههر له کۆنه‌وه‌ ئه‌ده‌ب به‌ شیوازیکی گشتی به‌ سه‌ر دوو لق دابه‌ش کراوه: یه‌که‌م: شیعر؛ دووه‌م: په‌خشان. ئه‌و تاییه‌تمه‌ندییه‌ی ئه‌و دوو لقه‌ لیک جیا ده‌کاته‌وه، کیشه. کیش، وه‌ک تاییه‌تمه‌ندی و توخمی سه‌ره‌کی شیعر ناسراوه. له شیعر کوردیدا دوو جۆره‌ کیش به‌ کارهاتوون. یه‌که‌م: کیشی بره‌گی، یان خۆمالی که بناغه‌ی سه‌ره‌کی کیشی شیعر کوردی بووه، بۆیه‌ش به‌ کیشی خۆمالی ناسراوه که هه‌لقولای بنچینه‌ی ئه‌ده‌بی کوردی بووه. دووه‌م: کیشی عه‌رووزی عه‌ره‌بی که له ریگه‌ی وێژه‌ی فارسییه‌وه هاتووه‌ته‌ ناو شیعر کوردی و پشت به‌ کورت و درێژی بره‌گه‌کان ده‌به‌ستیت. له شیعر کلاسیکی کوردیدا، کیشی عه‌رووزی پێوانه‌یه‌کی هونه‌رییه‌ که دیری شیعر پێ ده‌په‌وریت تا ریکی و دروستی شیعر ده‌رکه‌ویت. یه‌که‌م جار کیشی عه‌رووزی عه‌ره‌بی له لایه‌ن خه‌لیلی کوری ئه‌حمه‌دی فه‌راهیدی دانراوه و پاشان له ریگه‌ی شیعر فارسییه‌وه هاتووه‌ته‌ ناو شیعر کوردی. شاعیرانی کرمانجی ناوه‌راست به‌ شیوه‌یه‌کی فه‌رمی کیشی بره‌گی که وه‌ک بنه‌مای کیشی شیعر قوتابخانه‌ی گۆرانی ناسراوه، وه‌لاناوه و کیشی عه‌رووزیان

به کارهینا. به پێی ئەو قسهیهی شیخ نووری، شاعیرانی کورد کیشی عهرووزیان وه ک شتیکی نوێ وه گرتهوه و له هۆنینهوهی شیعری کوردیدا تهنیا ئەو کیشه عهرووزیانیهان به کار هیناوه که له گهڵ سروشتی زمانی کوردیدا گونجاوه. ئەو ههلوێستهش ئەوه ناگهیهنیت که شاعیرانی کورد کیشهکانیان وه کوو خۆیان وه گرتهبیت، به لکوو ئال و گۆریان تیدا پیک هیناون؛ به چهشنیک که له گهڵ سیستمی دهنگی زمانی کوردی ده گونجین؛ به تایبتهت ئەو کیشانهی له یهک جوړ پیک هاتوون و له دروست کردنی نیوه دپێرێکدا چهند جار دووپات ده بنهوه؛ بۆ نمونه، له کیشهکانی: ههزهج، ره مه ل، ره جهز، موته قاریب، به لام چهند کیشیکی وه ک موزاریع و خه فیف به رێژهیه کی که متر به کار هاتوون. له ناو کیشهکانی عهرووزیدا، کیشی ههزهج و ره مه ل، به تایبتهت کیشی ههزهج زۆرتر له شیعری شاعیرانی کلاسیکدا رهنگی داوه تهوه. (عهلی ئەحمده، ۲۰۰۹: ۵۷)

کهواته کیشی ههزهج کیشیکی سووک و به ئاوازه، بۆیه له کیشه ههه باوهکانی شیعری کلاسیکی کوردیهه؛ رهنگه هۆی باو بوونیشی ئەوه بێ که زیاتر له گهڵ تایبتهتمهندی دهنگی زمانی کوردیدا ده گونجیت (گهردی، ۱۹۹۹: ۱۳۸). خووش ئاوازترینی کیشهکانی عهرووزی، کیشی ره مه ل، به تایبتهت ره مه لی مه خبوونه. له دیوانی شاعیرانی فارسیدا کیشی ره مه ل خووش ئاوازترین کیشی شیعری ناسراوه؛ به تایبتهت له شیعری شاعیرانیکی وه ک حافز و مه ولانادا. (مستهفا ره سوول، ۱۹۹۰: ۱۴۵)

داهینان و چهشکاندن و وهفایی له کیشی شیعریدا، شارهزایانی ئەم بوارهی له دهستنیشان کردنی کیشی هیندیک له شیعرهکانی تووشی گرفت کردوهه. ههه چهند زیاتری کیشهکانی شیعری وهفایی درێژن و له ههشت تهفعله پیک هاتوون، به لام جوړی کیشهکان سووک و خیران، واته خوینهر له کاتی خویندنه وه دا تووشی وهستان و پچران نابیت؛ به جوړیک رهوانی له کیشی شیعرهکانیدا ههست پێ کراوه؛ وه ک کیشی ههزهج و ره مه ل. وهفایی زیاتر ئەو کیشانهی به کار هیناوه که له نیو شاعیرانی کورد و فارسدا باو بووه؛ وه ک ههزهج، ره مه ل و ره جهز. لای شاعیره نوێخوازهکانی کوردیش ئەو شاعرانهی له سهه کیشی عهرووزین، زیاتر کیشی ههزهج و ره مه ل. بۆ نمونه، له شیعری گۆراندا کیشی ههزهج به هۆی ئەوهی کیشیکی سووک و ئاوازییه پلهی یه کهمی ههیه.

وهفایی به دوو کیشی عهرووزی عه ره بی و کیشی برگهیی شیعری هۆنیوه تهوه. له هۆنینهوهی شیعردا له سهه کیشی عهرووزی تهنیا له کیشی ده گمه ن و نه ناسراو نه پیرینگاوه تهوه و کاتی تاوتویی کیشی شیعری له دیوانی وهفایی ههست بهو تایبتهتمهندییهی کیشی عهرووزی و رهنگاوه رنگیهی ده کریت. تایبتهتمهندییه کی تری کیشی شیعری له دیوانی وهفایی دا، کیشی

برگه‌یی، یان خۆمالییه. له هۆنراوه‌ی برگه‌ییدا پایه‌ی کیش، ژماره‌ی برگه‌ی باله‌کانه، وه‌ک هۆنراوه‌ی فۆلکلۆری کوردی که بیست برگه‌ی چوار به‌شیه. کیشی برگه‌یی، جۆریک کیشی شیعییه که چۆنیه‌تی برگه‌کانی شیعر، واته «کورت، درێژ و کیشراو» ره‌چاو ناکریت و ته‌نیا ژماره‌ی برگه‌کان، کیشی شیعر، یان هۆنراوه‌ی پیک ده‌هینن. به‌م بۆنه‌وه بری جار به کیشی ژماره‌بیش ناسراوه. به‌م پینیه شیعر و هۆنراوه‌ی برگه‌یی به: ۷ برگه‌یی، ۸ برگه‌یی، ۱۰ برگه‌یی، ۱۲ برگه‌یی و هتد، پۆلین ده‌کریت. له کیشی برگه‌یی، یان خۆمالیدا وه‌فایی له سه‌ر کیشه‌کانی: ۱۰، ۱۲، ۱۴، ۱۶ برگه‌یی شیعی داناهه. بۆ زانیاری زیاتر له سه‌ر کیشیه‌کانی شیعی وه‌فایی له‌و خشته‌ی دا جۆره‌کانی کیشی عه‌رووزی و برگه‌یی به‌پیی پله‌ پۆلینکراون:

پله	کیش	شیعر	بال
۱	مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن ^۱	۳۹	۹۶۴
۲	فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن ^۲	۲۷	۶۸۰
۳	مفعول مفاعیل مفاعیل فاعلن ^۳	۲۸	۶۲۹
۴	مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن ^۴	۳	۱۶۶
۵	۱۴ برگه‌یی	۴	۱۳۶
۶	۱۶ برگه‌یی	۴	۱۳۲
۷	مفاعیلن مفاعیلن فاعلن ^۵	۷	۱۲۸
۸	فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن ^۶	۷	۱۰۶
۹	مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن ^۷	۲	۱۰۴
۱۰	مفعول فاعلاتن مفاعیل فاعلن ^۸	۱	۷۰
۱۱	۱۲ برگه‌یی	۲	۶۴
۱۲	۱۰ برگه‌یی	۲	۵۸
۱۳	فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن ^۹	۱	۲۲

^۱ کیشی هه‌زه‌جی هه‌شتی سالم.

^۲ کیشی ره‌مه‌لی هه‌شتی مه‌حزووف.

^۳ کیشی هه‌زه‌جی هه‌شتی ئه‌خره‌بی مه‌کفووفی مه‌حزووف.

^۴ کیشی ره‌جه‌زی هه‌شتی سالم.

^۵ کیشی هه‌زه‌جی شه‌شی مه‌حزووف.

^۶ کیشی ره‌مه‌لی هه‌شتی مه‌خبوونی مه‌حزووف.

^۷ کیشی موزاریعی هه‌شتی ئه‌خره‌ب.

^۸ کیشی موزاریعی هه‌شتی ئه‌خره‌بی مه‌کفووفی مه‌حزووف.

^۹ کیشی ره‌مه‌لی هه‌شتی سالم.

۱۴	مفاعن فعلاتن مفاعن فعلم ^۱	۱	۱۸
۱۵	مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن ^۲	۱	۱۸
۱۶	مفتعلن مفتعلن فاعلم ^۳	۱	۱۶
۱۷	فعلاتن فعلاتن فعلم ^۴	۱	۱۶

۸-۱-۲- تاوتویی پاش‌سه‌روا و سه‌روای ناوه‌وه

له لیكدانه‌وهی شیعی زۆریه‌ی شاعیرانی کلاسیکی فارسی ده‌رده‌که‌وێت که خۆشترین و دلگرتیرینی شیعر ئه‌وانه‌ن که پاش‌سه‌روایان هه‌یه. به واتایه‌کی تر، له ههر شیعی‌یک که ئاوازی شیعی تیدا زه‌ق بووه، سه‌رنجی شاعیر به گونجانی پاش‌سه‌روا زیاتر ده‌رده‌که‌وێت. له پیناسه‌ی پاش‌سه‌روادا هاتوووه: وشه‌یه‌ک، یان چه‌ند وشه‌ که له دوای سه‌روای شیعردا به‌یه‌ک واتا له ته‌واو دێره‌ جووته‌کانی شیعی‌یدا دووپات ده‌بیته‌وه (وحیدیان کامیار، ۱۳۷۲: ۱۱۶؛ انوشه، ۱۳۷۶: ۶۲۷). له به‌شیکێ تری سه‌رچاوه‌کانی ئه‌ده‌بیدا به‌ وشه، یان ده‌سته‌واژه‌یه‌ک که له دوای سه‌روای شیعر به‌یه‌ک واتا له ته‌واوی دێره‌ جووته‌کاندا دووپات ده‌بیته‌وه، پاش‌سه‌روا ده‌لین. پاش‌سه‌روا، له پیکه‌پینانی ئاوازی ده‌ره‌وه‌ی شیعردا رۆلی سه‌ره‌کی هه‌یه و ده‌کرێ بگوترێ: پاش‌سه‌روا ته‌واو‌که‌ری رۆلی سه‌روای له ئاوازی شیعی‌یدا هه‌یه (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۵: ۱۳۸). له فه‌ره‌ه‌نگنامه‌ی ئه‌ده‌بی فارسی‌دا به‌و جوهره‌ پاش‌سه‌روا پیناسه‌ کراوه: «پاش‌سه‌روا وشه‌یه‌ک، یان چه‌ند وشه‌یه‌ که له دوای سه‌روای شیعر به‌یه‌ک واتا له دێره‌ جووته‌کانی شیعردا به‌یه‌ک جوهره‌ دووپات ده‌بیته‌وه» (انوشه، ۱۳۷۶: ۶۲۷). به‌وته‌ی شه‌میسا «به‌ وشه‌یه‌ک، یان چه‌ند وشه‌ که له دوایی ههر بالیکێ شیعی‌ی رینگ وه‌ک یه‌ک و دوای سه‌روا دووپات ده‌بنه‌وه، پاش‌سه‌روا ده‌لین» (شمیسا، ۱۳۸۶: ۱۰۱).

شه‌فیعی که‌دکه‌نی ئاماژه‌ به‌و تایبه‌تمه‌ندییه‌ ده‌کات که هه‌شتا له سه‌دی غه‌زه‌له‌ باشه‌کانی ئه‌ده‌بی فارسی پاش‌سه‌روایان هه‌یه. هه‌روه‌ها له سه‌ر ئه‌و باوه‌ره‌شه‌ که غه‌زه‌لی بی پاش‌سه‌روا زۆر ئاسته‌مه‌ سه‌رکه‌وتوو بیت. که‌دکه‌نی پاش‌سه‌روا وه‌ک تایبه‌تمه‌ندییه‌کی شیعی کلاسیکی فارسی و داهه‌پینانیکێ ئیرانی پیناسه‌ی ده‌کات (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۵: ۱۲۴). جوهره‌کانی پاش‌سه‌روا له شیعردا بریتین له: پاش‌سه‌روای کار، پاش‌سه‌روای رسته، پاش‌سه‌روای جیناوه، پاش‌سه‌روای ناو، پاش‌سه‌روای ئاوه‌لکار، پاش‌سه‌روای پیت، پاش‌سه‌روای پاشگر. پاش‌سه‌روا

^۱ کیشی موخته‌سی هه‌شتی مه‌خبوونی مه‌رزوف.

^۲ کیشی هه‌زه‌جی هه‌شتی ئه‌خره‌ب.

^۳ کیشی سه‌ریعی مه‌توی مه‌کشوف.

^۴ خه‌فیفی شه‌شی مه‌خبوون.

تایبه‌تمه‌ندییه کی شیعی فارسییه که له شیعی زمانه کانی تری دونیا که‌متر بینراوه. له شیعی نه‌ته‌وه کانی دیکه‌ی دونیا بۆ نموونه، فه‌ره‌نسی و ئینگلیزی پاش‌سه‌روا وه‌ک توخمیکی شیعی نه‌ناسراوه. له شیعی تورکی تا پیش له سه‌ده‌ی سیزده‌هه‌م پاش‌سه‌روا میژوووه کی نییه و روونه له ئە‌ده‌بی فارسییه‌وه هاتوو‌ته ناو شیعی تورکی و وه‌ک توخمیکی شیعی تورکی ناسراوه. له شیعی عه‌ره‌بیشدا میژوووی سه‌ره‌ل‌دانی روون نییه و ته‌نیا له شیعی هاوچه‌رخ‌ی عه‌ره‌بیدا جوړیک پاش‌سه‌روا هه‌یه. (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۵: ۱۲۵)

له شیعی کوردیدا له ژیر کارتیکه‌ری شیعی فارسی، پاش‌سه‌روا به شیوازیکی سروشتی تیکه‌لاوی شیعی کلاسیک بووه و زۆربه‌ی شاعیرانی کورد به لیهاتوووی له هۆنینه‌وه‌ی شیعی‌دا که‌لکیان له پاش‌سه‌روا وه‌رگرتوووه. ئە‌وه‌ی له خویندنه‌وه‌ی پاش‌سه‌روادا وه‌ک توخمیکی پیکه‌ینه‌ری ئاوازی شیعی له شیعی وه‌فاییدا پی‌گه‌یشتووین؛ ئە‌ویه که وه‌فایی بایه‌خی ئە‌ده‌بی پاش‌سه‌روا و رۆلی ئە‌ده‌بی له شیعی‌دا ناسیوه. به‌پیی تاوتووی ئە‌و دیارده‌یه و ئاستی به‌کاره‌ینانی ده‌کریت پاش‌سه‌روا وه‌ک تایبه‌تمه‌ندییه کی شیعی و دیارده‌یه کی شیوازی شیعی وه‌فایی بژمیردیت.

هۆکاری سه‌ره‌کیی که‌لک‌وه‌رگرتن له پاش‌سه‌روا به‌رزکردنه‌وه‌ی ئاستی ئاوازی ده‌ره‌وه‌ی شیعه. پاش‌سه‌روا وه‌ک رازه‌یه کی دووپات ده‌ناسریت و دووپاتی ریک‌وپیکی وشه و پیتی هاو‌فۆرم و هاوده‌نگ زیاتر ده‌برپی جوانی و رازاوه‌بی بیستنییه و کارتیکه‌ری ئاوازی شیعی به‌هیتز ده‌کات. وه‌فایی ده‌سه‌لاتیکی ته‌واوی به سه‌ر ئە‌ده‌بی فارسیدا بووه و ئاگاداری رۆلی ئە‌ده‌بی و ئاوازی پاش‌سه‌روا و کارتیکه‌ری له سه‌ر به‌رزکردنه‌وه‌ی بایه‌خی ئە‌ده‌بی شیعی بووه؛ بۆیه به شیوه‌یه کی پسپۆری له شیعه‌کانیدا پاش‌سه‌روای به‌کار هیناوه. وه‌فایی به‌رێژه‌ی شاعیرانیکی وه‌ک نالی و سالم له شیعه‌کانیدا پاش‌سه‌روای به‌کار نه‌هیناوه، به‌لام له کۆی ۱۲۲ غه‌زهل و قه‌سیده‌ی دیوانی وه‌فایی ۵۳ یان پاش‌سه‌روایان هه‌یه. ئە‌و رێژه‌یه‌ی سوود وه‌رگرتن له پاش‌سه‌روا سه‌لمینه‌ری ئە‌و راستیه‌یه وه‌فایی چه‌نده‌گرنگی به رۆلی ئاوازی پاش‌سه‌روا له پیکه‌ینانی ئاوازی ده‌ره‌وه‌ی شیعی داوه.

له دیوانی وه‌فایی دا ره‌نگدانه‌وه‌ی پاش‌سه‌روا و جوژه‌کانی به تایبه‌ت له به‌شی غه‌زه‌له‌کانیدا که لپوریتز له سۆز و هه‌سته، پاش‌سه‌روا ئە‌و وروژه‌ رۆحیه‌ تووشی هه‌لچوون ده‌کات و له ئە‌نجامدا ئاوازی شیعی پی‌کامل ده‌بیت و چرکه‌ساته‌کانی شاعیرانه‌ی شیعی وه‌فایی له‌گه‌ل پاش‌سه‌روا به‌تروپکی ئاوازی ده‌گات. هه‌رچه‌ند زۆر جار به لیکدانه‌وه‌یه کی رووکه‌شی وا بیر ده‌کریته‌وه پاش‌سه‌روا، هینان و هه‌لبژاردنی وشه، یان ده‌سته‌واژه‌یه که ئازادی هزر و هه‌ستی خه‌یالووی به‌رته‌سک ده‌کات و شاعیر تا دواپی شیعی واتایه کی دووپات کراو به‌کار ده‌هینیت، به‌لام شاعیری

وریا بۆ یه‌کیه‌تی هزر، ئافرانندی واتا و ناواخنی نوئی له پانتایی هزردا له پاش‌سه‌روا که‌لک وه‌رده‌گریت. به‌کورتی، پاش‌سه‌روا هۆی خوۆش ئاوازی شیعه‌ وه‌ک ئالقه‌ی په‌یوه‌ندی دیره‌کانی شیعی و خوولقینه‌ری وینه‌ی خه‌یالآوی له شیعردا ناسراوه. له راستیدا ناسراوترین غه‌زه‌له‌کانی وه‌فایی به پاش‌سه‌روا رازاونه‌ته‌وه. له دیوانی وه‌فاییدا، پاش‌سه‌روا له جوۆری «کار» پله‌ی یه‌که‌می هه‌یه. ئەو کارانه‌ی وه‌ک پاش‌سه‌روا له شیعی وه‌فاییدا به‌کار هاتوون بریتین له: ده‌با، شکا، ده‌کا، هینا، نه‌هات، گرت، کرد، بم، نه‌بوو، بوو، مه‌فه‌رموو، مه‌ده، مه‌که، بکه‌وه، نییه، بی، دینی، رۆیی.

۸-۱-۲-۱- چه‌ند نمونه‌یه‌ک له جوۆره‌کانی پاش‌سه‌روا

پاش‌سه‌روا له جوۆری کار:

هه‌ر که‌دی جه‌ننه‌ت به‌روودا زولفی پرتابی شکا

تاری سونبول، حورمه‌تی گۆل، به‌رگی سیرابی شکا
(وه‌فایی، ۱۳۸۹: ۳۷)

غه‌مه‌ده‌ی زولفم به‌غه‌مه‌ی چاوی چه‌یرانم ده‌کا

به‌سته‌یی داوم خه‌ده‌نگی تیره‌بارانم ده‌کا
(هه‌مان، ۱۳۸۹: ۳۹)

پاش‌سه‌روا له جوۆری جیناو:

له‌و رۆژه‌وه‌ دوور بۆته‌وه‌ سایه‌ت له‌سه‌ری من

سووتاوه‌ له‌ تاوت هه‌موو جان و جگه‌ری من
(هه‌مان، ۱۳۸۹: ۱۶۱)

عه‌زیم رۆحی شیرینم له‌ من بۆچی که‌ناری تو؟

وه‌ره‌ سه‌ر هه‌ر دوو چاوی من که‌ سه‌روی جوۆباری تو
(هه‌مان، ۱۳۸۹: ۱۹۳)

پاش‌سه‌روا له جوۆری ناو:

شه‌و له‌ خه‌ودا من چرا بووم دل چرا بوو جان چراغ

ئه‌ی له‌به‌ر عه‌یشی شه‌وی دی جان چرا جانان چراغ
(هه‌مان، ۱۳۸۹: ۸۷)

پاش‌سه‌روا له جوۆری رسته:

ئه‌ی دل وه‌ره‌ هۆشیار ببه، هذا طریق العاشقین

مه‌حوی جه‌مالی یار ببه، هذا طریق العاشقین
(هه‌مان، ۱۳۸۹: ۱۷۵)

سووتام به‌ نازی فیرقه‌تی، ساقی که‌ره‌م که‌ شه‌ربه‌تی

وه‌ک قه‌قنه‌س ئاورم که‌وته‌ تی، یا غه‌وسی سانی هیممه‌تی
(هه‌مان، ۱۳۸۹: ۳۱۷)

پاش سه‌روا له جوړی ئاوه‌لکار:

سه‌رابستان خه‌رابستانه ئیمـرؤ

به‌هاری عه‌بشی مه‌زستانه ئیمـرؤ...

(هه‌مان، ۱۳۸۹: ۲۰۰)

۸-۱-۲-۲-رؤلی پاش سه‌روا له شیعردا و هه‌لسه‌نگاندنی چهند تایبه‌تمه‌ندییه‌کی

ئه‌لف: ئافراندنی یه‌کیه‌تیی نیوان خوینهر و شاعیر

کاتیکی خوینهر له خویندنه‌وه‌ی شیعیریک دوا‌ی یه‌ک دیر، یان ده‌سته‌واژه له پیگه‌یه‌کی تایبه‌تدا، وشه، یان ده‌سته‌واژه‌یه‌ک گومان بکات، ناراسته‌وخۆ خۆی له‌گه‌ل شاعیر له ئافراندنی شیعردا به‌هاوبه‌ش ده‌زانیت و چیژیکی زۆرتر له شیعیر وهرده‌گریت. له‌و دۆخه‌دا خوینهر له‌ناو رووداودایه و شیعیر کارتیکه‌ری زیاتری له‌سه‌ر هه‌ستی ده‌بیت. هه‌رچی پاش سه‌روا دریزتر بیت، یه‌کیه‌تی و هاوئا‌هه‌نگی نیوان شاعیر و خوینهر زیاتر خۆ ده‌نوینیت. له‌دیوانی وه‌فاییدا ته‌نیا دوو پاش سه‌روای دریز هه‌یه. بۆ نموونه:

ئه‌ی دل وه‌ره هۆشیار ببه، هذا طریق العاشقین

مه‌حو‌ی جه‌مائی یار ببه، هذا طریق العاشقین

(هه‌مان، ۱۳۸۹: ۱۷۵)

له‌و غه‌زه‌له‌دا به‌هۆی بوونی پاش سه‌روای دریز، ناراسته‌وخۆ خوینهر له‌گه‌ل شاعیر له ئافراندنی شیعردا خۆی به‌هاوبه‌ش ده‌زانیت و چیژیکی زیاتر له شیعیر وهرده‌گریت.

بئ: هاوئا‌هه‌نگیی پاش سه‌روا له‌گه‌ل بابته و ناواخنی شیعیری

هاوئا‌هه‌نگی پاش سه‌روا و بابته‌تی شیعیری له‌و خاله‌دایه‌که سه‌رنجی شاعیرانی هه‌لکه‌وتووی بۆ لای خۆی راکیشاوه، واته شاعیر له‌هه‌لبژاردنی پاش سه‌روا به‌هاوتایی بابته و گونجاوی ناواخن و بابته، سه‌رنجی زیاتر ده‌دات. له‌زۆربه‌ی شیعیره‌کانی وه‌فاییدا هاوئا‌هه‌نگی پاش سه‌روا له‌گه‌ل بابته‌تی شیعیری ده‌بندریت و وه‌فایی هه‌ستی خه‌یالۆی به‌ستراو به‌پاراستنی هاوتایی و هاویریزه‌یی پاش سه‌روا له‌گه‌ل بابته‌تی شیعیری کردووه. بۆ نموونه:

قه‌د گۆل و پروو گۆل و ده‌رمانی گۆله

راسته ئه‌مرؤ گۆله خه‌رمانی گۆله

تا به‌تای زولفی که شیواوه به‌پروو

سونبولستانی گۆلستانی گۆله

رؤژ به‌ده‌رناکه‌وئ تا سوبحی عوزار هه‌لنه‌یی شه و که له گریانی گولّه
 بو دلی شیفته بوچی بگریم؟ به‌سته‌یی چاو و زه‌نه‌خدانی گولّه
 زولفی تورکانه له‌سهر عاریزی یار نه‌وه چه‌تری سهری سولتانی گولّه
 روو به میحرابی برو په‌رچه‌می خاو کافری تازه موسولمانی گولّه
 عه‌تری خنده‌ی گولی باغانه که دئ یا هه‌ناسه‌ی ده‌می خندانی گولّه؟
 غولغوله‌ی شورى وه‌فایی که ده‌لئی بولبولی گوشه‌یی بوستانی گولّه
 (هه‌مان، ۱۳۸۹: ۲۳۷)

له‌و غه‌زه‌له‌دا وه‌فایی له وه‌سفی جوانی دل‌بهر و سه‌لماندنی نه‌و تایبه‌تمه‌ندییه‌ی دل‌بهر
 پاش‌سهروای «گول»ی به‌کاره‌یناوه. پاش‌سهروای «گول» گونجاوی له‌گه‌ل ویناکردنی جوانی
 دل‌بهر و هاوتایی بابه‌ت و ناواخنی شیعه‌که هه‌یه.

پئ: داپوشینی که موکورتی و ناته‌واویی سهروا
 رولیک‌کی دیکه‌ی پاش‌سهروا له شیعردا، داپوشینی خه‌وش و ناته‌واوی سهروايه؛ به واتایه‌کی تر،
 دووپاتی وشه‌یه‌ک به ناوی پاش‌سهروا له ته‌واوی باله‌کانی شیعردا، هوئ داپوشینی به‌شیک له
 که موکورتی و ناته‌واویییه‌کانی سهروايه. یه‌کیک له خه‌وشه‌کانی سهروا له شیعردا به تایبه‌ت له
 غه‌زه‌لدا دووپاتی سهروايه. بوونی پاش‌سهروا له شیعردا دووپاتی سهروا له خوینهر شاراه ده‌کات
 و هوئ داپوشینی نه‌و جوړه خه‌وشه‌ی سهروايه. نه‌و خه‌وشه، واته دووپاتی سهروا له شیعری
 شاعیرانی هه‌لکه‌وتووشدا وه‌بهر چاو دیت. بو نمونه، له‌و شیعه‌ی وه‌فاییدا به هوئ بوونی پاش-
 سهروا، دووپاتی سهروای «گریان» له زه‌ینی وریای خوینهر داپوشراوه. بو نمونه، له‌و غه‌زه‌له‌دا که
 ته‌نیا ئامازه به دپری سهره‌تا و نه‌و دپرانه‌ی که وشه‌ی «گریان» سهروايه، هاتووه، به‌لام به هوئ
 پاش‌سهروا نه‌و خه‌وشه نادیاره.

غه‌مزده‌ی خوتم، نیشانه‌ی تیری موژگانم مه‌که
 عاشقی رووتم عه‌زیزم! تیره بارانم مه‌که
 به‌س دل‌م بشکینه به‌م نه‌برویه بو ماچی دهمت
 مهمده به‌ر تیغ و له‌سهر هیچی له‌گریانم مه‌که
 دل به‌من ناکا له به‌ر ئاوری ده‌روونم دینه‌جوش
 تو که سووتانت نه‌دیوه، مه‌نعی گریانم مه‌که

حه قیه تی بهو چاوه کالانه که تالانم ده کات تیفلی نادانم له سه ر ماچیک له گریانم مه که
(هه مان، ۱۳۸۹: ۲۳۳)

لهو غه زه له شدا که ته نیا ئامازه به دیری سه ره تای کراوه، دوو جار سه روای «نه زهر» دووپات بووته وه،
به لام به هۆی پاش سه روای «دینی» ئه و خه وشه ی سه روا له و شیعره دا نادیاره:

یارم که قه دی به رزی سه د نه خلی شه جهر دینی

په روینی شه که ره بندی سه د رشته گوهر دینی
(هه مان، ۱۳۸۹: ۳۳۳)

۸-۱-۲-۳- تاوتویی سه روای ناوه وه و جوړه کانی

تایه تمه ندیه کی شیوازی شیعی وه فایی، په نگدانه وه ی سه روای ناوه وه یه؛ به م جوړه که دیری کی
شیع ره له چوار به شی سه روا پیک هاتبیت، سیان هاوسه روا بن و سه روای دوایی له گه ل سه روای
گشتی شیعر گونجاوی هه بیت. جیی ئامازه یه له و فورمه شیعییه دا که سه روای ناوه وه ی هه یه،
زۆر جار دیری سه ره تا سه روای ناوه وه ی نییه، به و جوړه:

A	C	C	C
A	D	D	D

چهند نموونه یه کی شیعییه له دیوانی وه فایی که له سه روای ناوه وه پیک هاتوونه بریتین له مانه ی
خواره وه:

دیشان به هه وری نیسانی دنیا په نگی ژه نگاری گرت

گول زهرد و سوور هاته ده ری دهشت و سه حرا و کۆهساری گرت

دیشان به نه غمه ی زیر و به م، بولبول ده لی به دهرد و غه م

له تاوی غونچه ی گول به ده م، ساز و سه متوور و تاری گرت

(هه مان، ۱۳۸۹: ۵۲)

له و شیعره دا، ئه گه ره به وردی سه رنج بده ی، ده بین هه ر دیری له چوار بره پیک هاتووه، سی
بره گی دیر هاوسه روان و بره گی چواره م، یان بره گی دوایی له گه ل سه روای سه ره کی شیعر
گونجاوی هه یه و هاوسه روان. ئه و فورمه شیعییه له زانستی جوانکاریدا به کهرت کردن ناسراوه.

سووتام به نازی فیرقه تی، ساقی که ره م که شه ره تی

وه ک قه قنه س ئاورم که وته تی، یا غهوسی سانی هیمه ته تی

(هه مان، ۱۳۸۹: ۳۱۷)

لهو شیعرهشدا ههر له دێری سههرهتاوه ههر دێرێک له سێ برگه‌ی هاوسه‌روا پێک‌هاتوووه؛ ئه‌و جوۆره سه‌روایه‌ش ئاوازی شیعیی به‌هێزتر کردوووه و خوینهر له کاتی خویندنه‌وه‌دا هه‌ست به‌ ئاوازیکی خوۆش ده‌کات. جێی ئاماژه‌یه‌ سه‌رسته‌ی (یا غه‌وسی سانی هێمه‌ته‌ی) وه‌ک پاش سه‌روا له‌ ته‌واوی باڵه‌ جووته‌کاندا دووپات بووه‌ته‌وه و ئاوازی ده‌ره‌وه‌ی دێره‌که‌ی به‌هێزتر کردوووه. له‌ شیعی فارسیدا مه‌وله‌وی ئه‌م جوۆره پاش سه‌روایه‌ی به‌کار هێناوه. جوۆریکی دیکه‌ی سه‌روای ناوه‌وه له‌ شیعی وه‌فاییدا به‌و چه‌شنه‌یه‌ که ههر باڵێک له‌ چه‌ند هاوسه‌روا پێک‌هاتوووه. ئه‌و جوۆره سه‌روایه‌ش وه‌ک شیوازیکی شیعی وه‌فایی دیاری ده‌کرێت که له‌ پێکهینانی ئاوازی ناوه‌وه‌ رۆلی هه‌یه.

بورقه‌ع به‌سه‌ر، ئه‌تله‌س له‌به‌ر، گول‌هاته‌ده‌ر، وه‌ک بووکی ته‌ر
کاکوول به‌ دۆش، عه‌نبه‌ر فره‌وش، پیم‌گوت: ئه‌تۆش؟ دیم‌غه‌فله‌ته‌ن
(هه‌مان، ۱۳۸۹: ۱۶۷)

له‌و دێره‌دا، وشه‌ هاوسه‌روا‌کانی باڵی یه‌که‌م بریتین له‌: به‌سه‌ر، له‌به‌ر، هاته‌ده‌ر. له‌ باڵی دووه‌مه‌میشدا وشه‌ هاوسه‌روا‌کان بریتین له‌: دۆش، فره‌وش، ئه‌تۆش.
له‌م دوو دێره‌دا، ههر باڵێک له‌ چه‌ند وشه‌ی هاوسه‌روا پێک‌هاتوووه و ئه‌و تابه‌تمه‌ندییه‌ ئاوازی ناوه‌وه‌ی دێره‌کانی به‌هێزتر کردوووه:

گیسوو دراز، وه‌ک تیلی ساز، به‌ چاوی باز، دیگوت به‌ ناز
چاوی پراو، جه‌رگی براو، سینه‌ی سووتاو په‌یدا ده‌که‌ن
(هه‌مان، ۱۳۸۹: ۳۱۷)

زولف و نووری، رووی بلووری، بخووری شه‌معی کافووری
خالی سیای، چاوی شته‌هلا‌ی، نافه‌ی خه‌تای، ئاهووی خوته‌ن
(هه‌مان، ۱۳۸۹: ۱۶۸)

دیارترین تابه‌تمه‌ندی شیعی وه‌فایی له‌ ئاستی ده‌نگدا، ئاوازه‌ که‌ باڵی به‌ سه‌ر به‌شیک له‌ شیعه‌رکانیدا کیشاوه‌. رۆحی شه‌یدای وه‌فایی له‌ دونیا به‌رینه‌دا ئارامی خو‌ی له‌ شیعه‌ر و ئاوازی شیعه‌ریدا بینیه‌ته‌وه و ناتوانی بی‌به‌ش له‌و دونیا ئارامه‌ بی‌ت، بۆیه‌ رۆحی له‌ گه‌ل مۆسیقای شیعه‌ر له‌ سه‌ما و هه‌لفریندا بووه‌. ئه‌و مۆسیقایه‌ ته‌نیا مۆسیقایه‌کی رووت نییه‌، به‌ لکوو هه‌لقولوی واتا و چه‌مکی زۆر گه‌وره و ناسراوه؛ چونکه‌ مۆسیقای به‌رز، هاوته‌ریبی واتای به‌رزه‌ له‌ شیعه‌ردا. وه‌فایی

له زۆر شیعردا راستهوخۆ ئاماژهی به ئامیڤه کانی مۆسیقا کردوو و ئه و دیاردهیهش تا رادهیهک هۆگری و ئاوێته بوونی رۆحی وهفایی به مۆسیقا و شارهزایی له و بوارهدا دهردهخات.

وهفایی له پێشهکیی پارچهشیعریکی خۆیدا ئاماژهی به دهنگ خۆشی خۆی کردوو، ئه ویش له سه ر داخوازی پیری خۆی شیخ عوبهیدوللای نههری: «در زمستان یک شب در واقعه به حضور مبارک مشرف شدم در میان جمعی از خلفا فرمودند: عریضه ی خودت را که این غزل است، به آواز بلند برایم بخوان» (قه رده داغی، ۱۳۸۷: ۲۷۹). گێرانه وهیه کی مامۆستا هیمن دهسه لمینیت که وهفایی غهزه لی خۆی به دهنگ چریوه و مام سه عیدی ماملیش لئی فیرووه. «من له پیره پیاوانی مه هابادم بیستوو وهفایی ئه و رۆژه ی بۆ چه ج چوو و نه گه راوه ته وه ئه و غهزه له ی گوتوو».

ئه ری ئه ی به زولف و روخسار سه نه می چین ماهی تابم
دهمه که و خه نده که و نیگاهت نمه ک و مهزه ی شه رابم
(قه رده داغی، ۱۳۸۷: ۵۰)

بۆ ده رخستنی شارهزایی و لیها تووی وهفایی له سه ر ئاواز، ئاماژه به دیری سه ره تای چه ند غهزه لیک ده که ی که وهفایی ئه و غهزه لانه ی تایبه ت به گۆرانیدا ناوه و به شیوه ی قه تار، مه قام و گۆرانی له لایه ن گۆرانی بیژانی ناسراوی کورد، به تایبه ت ماملی تو مارکراون:

ئاره ق رووی داگرته ی له بهر پیکه نینت
شه ونه م له گۆل باری رۆژی گرت په روینت
(وهفایی، ۱۳۸۹: ۶۳)

پیم بلێ گۆلی به هاریم له تو تا به که ی جودا بم
وه ره وه به شه رتی جاران رۆژی سه د جارت فیدا بم
(هه مان، ۱۳۸۹: ۹۱)

گۆله که م ده لێن ئه وا دێ، هه موو وه ختی چاوه چاوم
ئه و خودا تو بله ی وه ها بێ، بیته وه رووناکی چاوم؟!
(هه مان، ۱۳۸۹: ۱۲۹)

۸-۲- لیکدانه وه ی ئاستی وشه

له ئاستی وشه دا، دیارده ی زۆر سه رنجرا کیش له شیعی وهفاییدا ره نگدانه وه ی وشه کانی فارسی و عه ره بییه. له تاوتویی شیوازناسی له ئاستی زماندا، ئاستی وشه به ربلاوتر له ئاسته کانی ده نگ، یان رسته یه. ئه و جیاوازییه بۆ ئه و هۆیه ده گه رپته وه که شیعی تیکدانی شیرازه ی ئاسایی رسته یه، که چی له بواری په خشاندا ئه م ئاسته زیاتر به رجه سته ده کریت. هه ر له سه ر ئه و دیارده یه ئۆلمه ن

بروای وایه که مهودای ههلبژارده دهنگی و رستهیی زۆر بهرتهسکتر له ههلبژارده وشهییه، بۆیه له لیکۆلینهوهی شیوازی تاکه که سدا ئاستهیی وشه دیارتر و کاریگهتر له ئاستی رسته و دهنکه (شمیسا، ۱۳۷۵: ۱۱۷). شیوازی وهفایی له ئاستی وشه دا جیی تیرامانه و وردبوونهوه به. کاتیکی وشه کانی پیکهینهری شیعری وهفایی شروقه ده کریت؛ ده رده که ویت وهفایی به پیی نه ریتی باوی شاعیرانیکی وه ک نالی، سالم و کوردی، بۆ هۆنینهوهی شاعر له وشه دانی فارسی و عهره بی که لکی وهرگرتوو، به لام ئاستی به کارهینانی وشه ی ئه و وشه دانانه تا راده په ک جیاوازه.

زمانی کوردی وه ک زۆربهی زمانه زیندوووه کانی دونیا تووشی تیکه لای و ئالوگۆری له گه ل زمانه کانی تری دونیا بووه. ههر زمانیک به پیی پیویست له کات و شوینی دیاریکراودا که لک له وشه و سارستهی زمانه کانی دیکه وهرده گریت و له وشه دانی تایبه تی خۆیدا وشه بیانیه کان ده تاوینیته وه. به کورتی، دیارترین هۆکاری رهنگدانه وهی وشه ی فارسی و عهره بی له شیعری شاعیرانی ئه و به رهیه ی شیعری کلاسیکی کوردی ئه وهیه که به شیک له زانست و فیرکردنی خۆینده واران کورد له کۆندا له رینگای زمانی فارسی و عهره بی بووه؛ بۆیه له گه ل شهرع و ئایینی ئیسلام شاره زایبان بوو و سهرف و نه حوی عهره بی و ره وانبیزی و زاراه کانی لۆژیک، سۆفیکه ری و هتد، زیاتر له شیعره کانیندا رهنگی داوه ته وه. رهنگه ههر ئه و تایبه تمه نده ش هۆی درهنگ تیکه یشتنی خۆینه ر له شیعری شاعیرانی ئه و به ره به بوویت؛ وه ک نالی ده لیت:

عومرنیکه به میزانای ئه ده ب توحفه فرۆشم

زۆرم وت و کهس تیی نه گه یی ئیسته خه مۆشم
(هه مان، ۱۳۸۹: ۹۱)

به هۆی فه رمی بوونی زمانی فارسی و عهره بی له ناوچه کوردنشینه کان، ئاساییه زمانی فارسی و عهره بی کاریگه رییان له سهر زمانی کوردی بییت. له لایه کی تر، له و سه رده مه دا به کارهینانی وشه ی بیانی نه ته نیا خالیکی نه رینی نه بووه، به لکوو هۆنینه وهی شاعر به زمانی فارسی و عهره بی هۆی شانازی و ده رخستنی لیهاتوویی شاعیرانیش بووه؛ بۆ نموونه، نالی ده لیت:

فارس و کورد و عهره ب ههر سیم به ده فته ر گرتوو

نالی ئه مپرو خاوه نی سی مۆلکه دیوانی هه یه
(هه مان، ۱۳۸۹: ۹۱)

به شیک له ره خنه گرانی ئه و سه رده مه، شاعر به کوردی نووسینیان به شووره یی و لاوازی هه سته ی شاعیری ناساندوو، به لام نالی له وه لامیاندا ده لیت:

تەبعی شەككەرباری من كوردی ئەگەر ئینشا دە كا

ئیمتیحانی خۆیە مەقسوودی، لە عەمدا وا دە كا
(نالی، ۱۳۸۷: ۱۰۲)

بۆ زانیاری زیاتر چەند دێرێك لە دیوانی وهفایی كه لە ئاستی وشەدا لیۆرێژ لە وشەیی فارسی و
عەرەبییە دەخەینە ڕوو:

خالی دەمتە یا مەگەسی حوققەیی شەككەر
یاخۆ حەبەشی زاده لە نیو ئابی بەقادا؟
(وهفایی، ۱۳۸۹: ۱۹)

ئەژدەهای زولفت تەلیسمیکە لە سیحری بابلی
میهری ئاگر شوعله دەگرێ، ماهی تابان بەر دەدا
(هه‌مان، ۱۳۸۹: ۳۲)

لەو شارە خەدەنگی سەنەمیکم لە جگەردا
شۆخیکە غەمی ئایینەداری بە قەمەر دا

مەششاته كه شانەیی لە سەری زولفی سەنەم دا
ئاشوفتەگیی حالی وهفایی لە قەلەم دا
(هه‌مان، ۱۳۸۹: ۲۷)

ئەو هی لە ئاستی وشە لە شیعی وهفاییدا جیی سەرنج و روونکردنەو هیە ئەو هیە كه ڕەنگدانەو هی
وشەیی فارسی و عەرەبی كه وه ك تایبەتمەندییە کی شیوازی شاعیرانی کرمانجی ناوهراست
ناسراوه لە شیعی وهفاییشدا وه ك توخمی پیکهینهری زمانی شیعی وهفایی ناسراوه. وه ك
پیشتریش ئامازە کرا ئەو تایبەتمەندییە لە سەردەمی وهفایی كه زمانی فەرمی فارسی بووه و
تەنانەت خۆپندن لە قوتابخانە و حوجره کانیشدا هەر بە زمانی فارسی بووه، بابەتییکی ئاساییە.
بەشیک لەو وشە عەرەبی و فارسییانەیی لە شیعی وهفاییدا زۆر بە کارهاتوون، بریتین لە: سەنەم،
تەبەسسوم، تەكەللوم، تورره، مەششاته، شەراب، سەبا، موترب، لەعل، سیحر، زەكات، عاریز،
قەدەح، موعجیزه، حیکمەت، مەحزون، عەبەهر، مەجمەر، زولف، سەروی ڕهوان، ساقی، خەندە.

۸-۲-۱- پێناسە کردنی دوو وشەیی بەرجهسته و کلیلی شیعی وهفایی

ئەلف: وشەیی گۆل لە شیعی وهفاییدا:

یەکیك لەو وشە کلیلیانەیی لە شیعی وهفاییدا، شوپنیکیی تایبەتی هەیه، گۆلە. لە دیوانی هیچ
شاعیریکیی کلاسیکدا بە رێژەیی وهفایی وشەیی گۆل بە کار نەهاتووه. وهفایی بە هەر وشەیه که وه
بۆی گونجایی گۆلی لکاندووه و شوبهاندن و خواستنی جۆراوجۆر و نوویی پێ دروست کردووه،
بۆ نمونە، گۆل قەند، گۆل خەندە، گۆل شە کەر. بە وهش رانه وهستاوه و تابلۆیی شیعی زۆر هەست

بزوینێ به گۆل ئافراندوووه و خویننه‌ری نوڤمی خه‌یالی ره‌نگین و زمانی شیعری سیه‌راوی خۆی کردوووه و وینه‌ی شیعری نوێی به گۆل وینا کردوووه. بۆ نموونه:

به‌هه‌وای باغی گۆلانی که ده‌نازی حه‌قیه
گۆلی من گۆل ده‌مه، گۆل چه‌پکه‌نه، گۆل پیره‌هه‌نه
(وه‌فایی، ١٣٨٩: ٢٨٩)

قه‌دگۆل و پرووگۆل و دامانی گۆله
راسته‌ ئه‌مرۆ گۆله‌ خه‌رمانی گۆله
(هه‌مان، ١٣٨٩: ٢٣٧)

ئه‌ی سه‌با! تیک‌مه‌ده‌ تۆ په‌رچم و کاکۆلی گۆله
زولف و کاکۆلی گۆله‌ مه‌سکه‌نی سه‌د په‌ره‌ دلّه
(هه‌مان، ١٣٨٩: ٢٣٩)

عه‌تری خه‌نده‌ی گۆله‌ باغانه‌ که‌ دی
یا هه‌ناسه‌ی ده‌می خه‌ندانی گۆله‌؟
(هه‌مان، ١٣٨٩: ٢٣٧)

ئه‌و دێرانه‌ سه‌لمینه‌ری ئه‌و راستیه‌یه‌ که‌ له‌ شیعری وه‌فاییدا گۆل وه‌ک توخمیکی سه‌ره‌کی به‌شیک له‌ وینه‌ شیعرییه‌کان ناسراوه‌. وه‌فایی به‌ رێژه‌ی دل‌به‌ره‌که‌ی سه‌رسام به‌ گۆل و گۆلزار و جوانیه‌کانی سروشت بووه‌. وه‌ک ده‌گێرنه‌وه‌ هه‌رکه‌س چه‌پکه‌ گۆلیکی بۆ هینابا، وه‌یده‌زانی ئه‌سپیکی حدودیان پیشکه‌ش کردوووه‌. له‌ باخچه‌ی ماله‌که‌یدا گۆلی له‌ جۆری: بنه‌وشه‌و، نازناز، شێست په‌ر، شه‌ویۆ، لاولاوه‌ پروواندوووه‌. وه‌فایی له‌ زۆر شیعردا جوانی گۆل و گۆلزاری به‌ جوانی دل‌به‌ره‌که‌ی شوبه‌اندوووه‌.

بێ: ره‌نگدانه‌وه‌ی وشه‌ی زولف له‌ شیعری وه‌فاییدا

زولف یه‌کیکی تر له‌ وشانه‌یه‌ که‌ شاعیرانی قوتابخانه‌ی کرمانجی ناوه‌راست به‌ رێژه‌یه‌کی زۆر که‌لکیان لێ‌وه‌رگرتوووه‌ و له‌ زۆر شیعردا وه‌ک زاراوه‌یه‌کی سۆڤیگه‌ری بۆ نیشاندانی هه‌لچوون و نواندنی وروژه‌ی ده‌روونی به‌ کاریان هیناوه‌. زولف و لیکدراوه‌ وه‌سفیه‌کانی وه‌ک: زنجیری زولف، زولفی شیواو، زولفی ره‌ش، له‌ جۆره‌ زاراوانه‌ن شاعیرانی کورد وینه‌ی شیعری جۆراوجۆریان پێ‌ ئافراندوووه‌. له‌ شیعری وه‌فاییدا «زولف» به‌ رێژه‌یه‌کی به‌رچاو به‌ کارهاتوووه‌ و له‌ پیکه‌پینانی وینه‌ی شیعریدا وه‌ک توخمی سه‌ره‌کی ناسراوه‌. وه‌فایی به‌ وشه‌ی زولف چه‌ندین لیکدراوی

وهسفی، شوبهاندن و خواستنی ئافراندوو. تهنیا لهو چهند دیره‌دا که «مشتی له خرمانی» یه، رۆلی وشه‌ی زولف له پیکه‌پینانی وینه‌ی شیعی له شیعی وه‌فایی ده‌رده‌که‌ویت.

ئه‌ی له سایه‌ی سه‌ری زولفت به نیگا و خه‌ت و روو مه‌ستی ئه‌و نیرگسه کاله‌م ده‌گریم بۆ له‌بی تو مه‌مه‌ده به‌ر حه‌لقه‌یی ئه‌و زولفه له‌سه‌ر ماچی ده‌مت تیک نه‌چوو قه‌ت سه‌ری زولفت له هه‌ناسه‌ی دل‌ی من له دوو زولف و سه‌ری کولمانی عه‌جه‌ب ماوم ئه‌من! وه‌ره به‌و نیرگسه ساقی به‌ فیدای گه‌ردشتم عاریز و زولفی به‌ خه‌نده به‌ وه‌فایی ده‌فرۆت

به‌سته‌یی داوه، چ تاووسه، چ شه‌هبازه، چ قوو شیشه بۆ جامی شه‌رابم، کولی گریه‌م له‌ گه‌روو له‌ ته‌نافم مه‌ده مه‌مکوژه له‌سه‌ر هه‌یج و نه‌بوو دووکه‌لی ئه‌و شه‌مه هه‌رگیز به‌ نه‌فه‌س واوه نه‌چوو راسته ئه‌و نووره، به‌لام نوور نییه دوو سایه له‌ روو نه‌فه‌سی بینه‌وه گه‌ردش به‌ وه‌فای جام و سه‌بوو گۆل به‌ تا، نافه به‌ خه‌رمه‌ن، دوور و شه‌که‌ر به‌ قوتوو (وه‌فایی، ۱۳۸۹: ۱۸۸)

وه‌فایی به‌ پیره‌وی له‌ شاعیرانی کرمانجی ناوه‌راست به‌ «زولف» وینه‌ی شیعی ره‌نگاوهره‌نگی خو‌لقاندوو و به‌ شوبه‌اندنه‌کانی وه‌ک: حه‌لقه‌یی زولف، ئه‌ژده‌های زولف و خواستنی زولف له‌ داو، رۆلی زولف له‌ ئافرانندی وینه‌ی شیعی له‌ شیعی وه‌فایی ده‌رده‌که‌ویت.

گۆله‌ندام ئه‌ی ته‌نافی گه‌رده‌نم زولفی په‌ریشانت عیلاجی! چاره‌یی! روحمی! ئه‌مان ده‌ستم به‌ دامانت (هه‌مان، ۱۳۸۹: ۵۶)

که‌مه‌ندی زولفه‌که‌ی تو ب‌م گری من عاشقی رووتم موراود و مه‌تله‌بیککی دیم نییه، غیر از تو کافر ب‌م (هه‌مان، ۱۳۸۹: ۱۰۱)

له‌م دوو دیره‌دا، وه‌فایی زولفی به‌ ته‌ناف، واته‌ که‌مه‌ند شوبه‌اندوو، ئه‌مه‌ش به‌ هۆی ئه‌وه‌ی که‌مه‌ند نوانندی وینه‌یه‌کی دیکه‌یه‌ بۆ زولف.

۹- ئه‌نجام

له‌ لیکدانه‌وه‌ی شیوازی شیعی وه‌فایی له‌ ئاستی زماندا و پشکینینی دیارده‌ی ده‌نگ و به‌تایبه‌ت کیش، پاش سه‌روا و سه‌روای ناوه‌وه به‌و ئه‌نجامه‌ گه‌یشتین شیعی وه‌فایی له‌ ئاستی زمانیدا کارتیکه‌ر له‌ شیوازی شیعی قوتابخانه‌ی کرمانجی ناوه‌راسته و ئالای ئه‌و شو‌رشه ئه‌ده‌بیه به‌ بوونی ئه‌و له‌ ناوچه‌ی موکریان هه‌ر شه‌کاوه ماوه‌ته‌وه. له‌ شو‌رقه‌ی کیش له‌ شیعی وه‌فاییدا به‌و ئه‌نجامه‌ گه‌یشتین وه‌فایی به‌ دوو کیشی عه‌رووزی و برگه‌یی شیعی هۆنیوه‌ته‌وه. له‌ دیوانی وه‌فاییدا کیشی هه‌زه‌ج پله‌ی یه‌که‌م و کیشی ره‌مه‌ل (به‌تایبه‌تی ره‌مه‌لی مه‌خبوون) که‌ خو‌ش ئاوازترین کیشی عه‌رووزیه، پله‌ی دووه‌می هه‌یه؛ ئه‌و کیشی عه‌رووزیه‌یه له‌ نیو شاعیرانی کورد و فارسدا باوتر بووه. ئه‌وه‌ی له‌ خو‌پندنه‌وه‌ی پاش سه‌روا له‌ شیعی وه‌فاییدا وه‌ک به‌شیک له‌

توخمه کانی پیکهینهری ئاوازی شیعی پیتی گه‌یشتووین، ئەو دیارده‌یه‌یه که وهفایی له زۆریک له غه‌زه‌له‌کانیدا به کارتیکه‌ری له شاعیرانی کرمانجی ناوه‌راست پاش‌سه‌روای به‌کار هیناوه و ده‌کریت وه‌ک دیارده‌یه‌کی شیوازی شیعی وهفایی بژمێردریت. بی‌گومان سوود وه‌رگرتن له پاش‌سه‌روا له شیعی وه‌فاییدا بی‌هۆ نییه و سه‌لمینه‌ری ئەو راستیه‌یه که وهفایی هه‌ستی به‌ رۆلی ئاوازی پاش‌سه‌روا له شیعردا کردووه. پاش‌سه‌روا له جۆری «کار» له شیعی وه‌فاییدا پله‌ی یه‌که‌می هه‌یه. شروقه‌ی دیارده‌یه‌کی تری شیوازاناسی شیعی وهفایی له ئاستی وشه‌دا، بوونی وشه‌کانی فارسی و عه‌ره‌بیه‌یه که وهفایی به‌ ئاگایی، یان نائاگایی به‌کاری هیناون. به‌ پیتی شی‌کردنه‌وه‌ی ئەو تایبه‌تمه‌ندییه‌ش ده‌رده‌که‌ویت وهفایی له‌ رووی زمانییه‌وه‌ درێژه‌ده‌ری شیوازی شاعیرانی کرمانجی ناوه‌راسته. شایانی باسه‌ له شیعی وهفایی له زۆر دێدا ئە‌گه‌ر به‌جیی ئەو وشه‌ فارسی، یان عه‌ره‌بیانه‌ی به‌کار هاتوون، هاوواتای کوردییان بۆ دابندریت؛ شیعر له‌باری کیشه‌وه‌ تیک ناچیت. ئەو تایبه‌تمه‌ندییه‌ له‌ سه‌رده‌می وهفایی که‌ خویندن له‌ قوتابخانه‌ و حوجره‌کاندا به‌ زمانی فارسی باو بووه، ئاساییه‌.

منابع

کردی:

- ئه‌حمده‌دی شاره‌یسی میکایه‌لی، مه‌لاخدر (نالی). (۱۳۷۸). *دیوانی نالی*. لیکۆلینه‌وه و لیکدانه‌وه‌ی مه‌لا عبدالکهریمی موده‌رپرس و فاتیح عه‌بدولکهریم. چاپی پینجه‌م، سنه: کوردستان.
- چالی، شه‌عبان. (۲۰۰۸). *شێوازێ شیعرێ جه‌زیری*. هه‌ولێر: حاجی هاشم.
- خه‌زنه‌دار، مارف. (۲۰۰۳). *مێژووی ئه‌ده‌بی کوردی*. به‌رگی چواره‌م، هه‌ولێر: وه‌زاره‌تی په‌روه‌رده‌.
- ده‌شتی، عوسمان. (۲۰۱۳). *ئه‌زموونی شیعرێ موکریان و شوینی له‌ مێژووی ئه‌ده‌بی کوردیدا*. هه‌ولێر: حاجی هاشم.
- سابلاخی، میرزا عه‌بدوهره‌حیم (وه‌فایی). (۱۳۹۰). *دیوانی وه‌فایی*. کۆکردنه‌وه‌ی موحه‌مه‌د عه‌لی قه‌ره‌داغی، لیکدانه‌وه‌ی موحه‌مه‌د سه‌عید نه‌ججاری (ئاسۆ). سنه: کوردستان.
- . (۱۳۹۵). «شێوازناسی وێژه‌ی گۆرانی، تایبه‌تمه‌ندییه‌ سه‌ره‌کییه‌ کان». *پژوهشنامه ادبیات کردی*، س. ۲، ژ. ۲، ل. ۱۲۵-۱۴۸.
- شه‌ره‌فکه‌ندی، عه‌بدوهره‌حمان (هه‌زار). (۱۳۸۱). *فه‌ره‌نگی هه‌نبانه‌ بۆرینه*. پینداچوونه‌وه‌ محه‌مه‌د ماجد مه‌ردوخ رۆحانی. تاران: سروش.
- شیخ صالح، شیخ نووری. (۱۹۲۶). «ئه‌ده‌بیاتی کوردی». *ژیان*، س. ۲، ژ. ۴.
- عومه‌ر مسته‌فا، ئاسۆ. (۲۰۰۹). *به‌ها ئیستاتیکییه‌ کانی شیعر*. ده‌ۆک: خانی.
- عومه‌ر کاکێ، حه‌مه‌ نوری. (۲۰۰۸). *شێواز له‌ شیعرێ کلاسیکی کوردیدا*. سلیمانی: تیشک.
- عه‌لی ئه‌حمه‌د، په‌خشان. (۲۰۰۹). *شێوازێ شیعرێ گۆران*. سلیمانی: ره‌نج.
- قه‌ره‌داغی، محه‌مه‌د عه‌لی. (۱۳۷۸). *دیوانی وه‌فایی*. چاپی دووه‌م. سنه: ئانا.
- که‌ردی، عه‌زیز. (۱۹۹۹). *کنیسی شیعرێ کلاسیکی کوردی*. هه‌ولێر: وه‌زاره‌تی رۆشنییری.
- . (۱۹۷۹). *ره‌وانیێژی له‌ ئه‌ده‌بی کوردیدا*. ب. ۳، سلیمانی.
- مسته‌فا ره‌سوول، عه‌زه‌ددین. (۱۹۹۰). *ئه‌ده‌بیاتی نوێی کوردی*. هه‌ولێر: فێرکردنی بالا.
- موکریان، گیو. (۲۰۰۰). *فه‌ره‌نگی کوردستان (کوردی-کوردی)*. هه‌ولێر: ئاراس.

فارسی:

- انوشه، حسن. (۱۳۷۶). *فره‌نگنامه ادبی فارسی*. ج. ۲. تهران: فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- زرین کوب، عبدالحسین. (۱۳۷۹). *یاداشت‌ها و اندیشه‌ها*. چاپ پنجم. تهران: سخن.
- . (۱۳۷۲). *شعر بی‌دروغ شعر بی‌نقاب*. چاپ هفتم. تهران: علمی.
- شمیسا، سیروس. (۱۳۸۶). *آشنایی با عروض و قافیه*. تهران: میترا.

- (۱۳۷۵). کلیات سبک‌شناسی. چاپ چهارم. تهران: فردوس.
- شفیعی کدکنی، محمدرضا. (۱۳۸۵). موسیقی شعر. چاپ سوم. تهران: آگاه.
- علیمرادیان، شاهرخ. (۱۳۷۹). تکنیک نوشتن در روانکاوی. چاپ دوم. تهران: اورنج.
- فرشیدورد، خسرو. (۱۳۷۸). درباره ادبیات و نقد ادبی. چاپ دوم، تهران: امیرکبیر.
- ملکی، پرخیده. (۱۳۷۱). ریپورتاژ، فن خطابه ارسطو. تهران.
- وحیدیان کامیار، تقی. (۱۳۷۲). «تکرار در زبان خبر و تکرار در زبان عاطفی». *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی*. س. ۲۶، ش. ۳ و ۴.

ئینگلیزی:

- Sadjadi, B. (2016). "Gorani Literature: Main Stylistic Features". *Journal of Kurdish Literature*, Vol. 2, No. 1, pp. 125-147.